คำปรารภ

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนใช้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้รู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยและปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ พระไตรปิฎกจึงเรียกว่า พระปริยัติสัทธรรม เพราะเป็นปทัฏฐานให้เกิดมีพระปฏิบัติสัทธรรมคือ ศีล สมาธิ ปัญญา และพระปฏิเวธสัทธรรม คือ มรรค ผล นิพพานเป็นที่สุด

พระสงค์สาวกได้เห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกที่จะต้องมีไว้เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา ดังเช่นพระสารีบุตรพระอัครสาวกเบื้องขวาได้ปรารภที่จะทำสังคายนา พระธรรมวินัยดังปรากฏในสังคีติสูตร ทั้งได้ปรารภแนวทางในการทำสังคายนาไว้ก่อนแล้วแต่ยังไม่เสร็จก็นิพพานเสียก่อน จำเนียรกาลต่อมาหลังจากพุทธปรินิพพาน พระมหาสาวกทั้งหลายได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกด้วยการรวบรวมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดเป็นพระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก พระสงฆ์สาวกต่อ ๆ มาก็ทรงจำเป็นแบบจากปากต่อปากเรียกว่า มุขปาฐะ ต่อมาได้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย คือ พระไตรปิฎก โดยการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๕ ประมาณพุทธศักราช ๔๓๓ ที่ประเทศศรีลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย

พระไตรปิฎกนั้นเป็นภาษามคธซึ่งสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ และอักขรวิธีของภาษามคธที่จะเป็นแนวทางให้เข้าใจอรรถ คือ ความหมายของภาษามคธได้เป็นอย่างดี ผู้ที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกได้นั้นต้องเรียนรู้อักขรวิธีของภาษามคธ วิธีการศึกษาพระไตรปิฎกก็ด้วยการทรงจำไว้ โดยนักศึกษาต้องทำความเข้าใจความหมายของภาษามคธให้ถูกต้องเสียก่อน และการที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกให้แตกฉาน และเชี่ยวชาญได้นั้นจะต้องเรียนรู้อรรถกถา ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายความของพระไตรปิฎก นั้น ๆ โดยถือเป็นเนตติแบอย่างสืบต่อกันมาจนกระทั่งมีการทดสอบความรู้ของพระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาพระไตรปิฎก เพื่อยกย่องพระภิกษุสามเณรผู้มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกนั้น เรื่องดังกล่าวนี้ถือเป็นภารธุระสำคัญทางพระพุทธศาสนาและทางราชอาณาจักร โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นพุทธมามกะ และได้ถวายความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนรวมทั้งการสอบความรู้ในพระไตรปิฎกนั้น ซึ่งเรียกว่า สอบพระปริยัติธรรมสนามหลวง แผนกบาลี จนกระทั่งยึดถือเป็นธรรมเนียมในประเทศไทยสืบต่อมาจากทุกวันนี้

ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในพระไตรปิฎกดังกล่าวนี้ ได้มีการแปลพระ ไตรปิฎกซึ่งเป็นภาษามคธมาเป็นภาษาไทยตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เฉพาะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดให้มีการแปลพระไตรปิฎกและอาราธนาพระมหาเถรานุเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนา ในพระบรมมหาราชวัง โดยเรียบเรียงพระธรรมเทศนานี้ให้เป็นการแปลพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา แลลแปลร้อย คือการยกพระบาลีขึ้นมาตั้งเป็นนิกเขปบทแล้ว นำเอาอรรถกถามาขยายเพื่อให้ได้ใจความสละสลวย โดยผ่านการตรวจของคณะกรรมการซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน เพื่อให้พระธรรมเทศนาที่ถวายเป็นที่ถูกต้อง

แต่การแปลคงมีเฉพาะพระสุตตันตปิฎกเป็นพื้น ส่วนการแปลพระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกมีน้อย ทั้งวัตถุประสงค์และสำนวนโวหารในการแปลก็แตกต่างผิดเพี้ยนกันมาก ไม่สามารถคุมความให้ติดต่อครบถ้วนได้ตลอดสายทั้ง ๓ ปิฎก

ต่อมาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (แพ ติสฺสเทว-มหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภความสำคัญของการแปลพระไตรปิฎกในที่ประชุมพระเถรานุเถระว่า ควรดำเนินการให้มีการแปลพระไตรปิฎกให้ครบทั้ง ๓ ปิฎกอย่างสมบูรณ์ เพื่อเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์ และเป็นที่เชิดชูเกียรติแห่งรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ให้ปรากฏไพศาลไปตลอดถึงนานาประเทศ และโปรดให้ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช ขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เพื่อดำเนินการแปลและ จัดพิมพ์พระไตรปิฎก โดยตั้งคณะกรรมการ คณะกรรมาธิการ แปลพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก งานแปลได้ทำสืบต่อกันมาโดยอยู่ในพระ บรมราชูปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘

การแปลและจัดพิมพ์พระตรปิฎกในครั้งแรกนั้นได้ถือเอาพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐมาเป็นต้นฉบับ แบ่งการแปลออกเป็น ๒ สำนวน คือแปลโดยอรรถตามความในพระบาลีพิมพ์เป็นเล่ม เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย จำนวน ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๘๐ เล่ม เพื่อให้เท่ากับพระชนมายุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สำนวนหนึ่ง อีกสำนวนหนึ่งแปลเป็นสำนวนเทศนาพิมพ์ลงในใบลานเรียกว่า พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง แบ่งเป็น ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระสงฆ์สาวกที่มาประชุมฟังพระโอวาทปาติโมกข์จากพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก ในจำนวนนั้นแบ่งเป็นพระวินัยปิฎก ๑๘๒ กัณฑ์ พระสุตตันตปิฎก ๑,๐๕๔ กัณฑ์ และพระอภิธรรมปิฎก ๑๔ กัณฑ์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้ยั่งยืนมาถึง ๒๕ พุทธศตวรรษ

ในพุทธศักราช ๒๕๑๔ ได้มีกรพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับนี้เป็นครั้งที่ ๒ เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ ได้เสวยราชสมบัติมาบรรจบครบ ๒๕ ปี เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง โดยพิมพ์ ๒,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่ม เท่ากับจำนวนพระไตรปิฎกภาษามคธ ฉบับสยามรัฐ ในพุทธศักราช ๒๕๒๑ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้ง ที่ ๓ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ตามความประสงค์ของคณะสงฆ์และประชาชนที่ต้องการ จะสร้าง และในพุทธศักราช ๒๕๒๕ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้งที่ ๔ จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด เนื่องในโอกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี

ในพุทธศักราช ๒๕๒๗ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นพุทธมามกะผู้มีคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอเนกประการ จะมีพระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๐ จึงทรงแจ้งเรื่องนี้ให้มหาเถรสมาคม

ทราบ และขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อ ถวายการสังคายนาตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจัดพระราชพิธีสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น ณ วัด พระศรีรัตนศาสดาราม ได้ตั้งคณะกรรมการปาลิวิโสธกะและกรรมาธิการพระไตรปิฎก ให้ทำการตรวจชำระพระไตรปิฎกที่เป็นภาษามคธฉบับสยามรัฐที่ยังมีตกหล่น คลาดเคลื่อนให้สมบูรณ์บริบูรณ์ และให้ตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับนี้ ณ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งถือว่าเป็นงานระดับชาติและพระศาสนา ได้มีการพิพม์พระไตรปิฎกภาษามคธ ฉบังสังคีติเตปิฎก ๑,๐๐๐ ชุด พระไตรปิฎกแปลฉบับสังคายนา ๓,๐๐๐ ชุด ให้ทันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นสถาบันการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ ปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาไว้ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๓๒ โดยพระราชทานนามว่า มหาธาตุวิทยาลัย เพื่อให้เป็นที่ ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย และโปรดพระราชทานเปลี่ยนนามใหม่เป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๙ เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติสืบไป ต่อมา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และสภานายกมหาจุฬา- ลงกรณราชวิทยาลัย ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพิมลธรรม ได้ปรารภที่จะสนอง พระราชประสงค์ของพระองค์ผู้ทรงสถาปนาและสารัตถะสำคัญอันเป็นหิตานุหิตประโยชน์ ที่จะพึงมีแก่พระพุทธศาสนา และเป็นอนุสรณ์ที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงยั่งยืนมาถึง ๒๕๐๐ ปี จึงได้มีการตรวจชำระสอบทานและจัดพิมพ์ระไตรปิฎกภาษามคธ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยให้ยกสูตร ตั้งข้อ ย่อหน้า ให้ชัดเจน สูตร และหัวข้อธรรมที่ยกขึ้นนั้น ที่ไม่มีในพระไตรปิฎกมาแต่ดั้งเดิมก็ไม่ประกอบวิภัตติ เป็นแบบอวิภัตติกนิเทศ วัตถุประสงค์สำคัญเพื่อให้เป็นคัมภีร์สำหรับศึกษาเล่าเรียนของนิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสืบไป

ความเรื่องนี้ได้ทรงทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรม- ราชชนนี แต่ละพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ สร้างพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็น ๒๑๐,๐๐๐ บาท เป็นทุนเร่มแรกในการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ ต่อมาได้มี ผู้เจริญศรัทธาตามเบื้องพระยุคลบาท โดยเสด็จพระราชกุศลพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับ นี้จนครบ ๔๕ ?เล่มบริบูรณ์ และต่อมา นายพร รัตนสุวรรณ ผู้อำนวยการศูนย์ พัฒนาศาสนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยความเห็นชอบของสภามหาวิทยาลัย ได้ประชุมศาสนบัณฑิตตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาและฎีกาภาษามคธ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครบบริบูรณ์แล้ว และ มหาจุฬาลกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้มีมหกรรมสมโภชพระ ไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕

บัดนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ปรารภที่จะให้มีการแปลพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ให้เป็นภาษาไทยขึ้น โดย มีวัตถุประสงค์การแปลเป็น

ภาษาไทยให้อ่านง่าย เพื่อให้พระภิกษุสามเณร พุทธ-ศาสนิกชน และผู้สนใจทั่วไปเข้าใจเนื้อความในพระไตรปิฎก และเป็นคู่มือในการศึกษาพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ที่นิสิตของมหาจุฬาลงกรณ- ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จะได้ถือเอาเป็นแนวในการทำความเข้าใจพระไตรปิฎกภาษามคธให้แจ้งชัดยิ่งขึ้น จึงได้ตั้งคณะกรรมการอำนวยการ คณะ กรรมการแปล คณะกรรมการตรวจสำนวน คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะ บรรณาธิการ และคณะบรรณกร ประกอบด้วยพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตผู้ ทรงคุณวุฒิมาดำเนินการแปล ทั้งนี้ได้ถวายไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยกราบทูล เชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธาน อุปถัมภ์

อนึ่ง ในการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์โดยเฉพาะเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงเจริญ พระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๕ และรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้เห็นความสำคัญในเรื่องนี้ จึงได้ถวายความ อุปถัมภ์โดยจัดสรรงบประมาณแผ่นดินให้ได้ดำเนินการแปลและจัดพิมพ์พระ ไตรปิฎกมาโดยตลอด นับเป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ที่พระ ไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้สำเร็จลงด้วยดี

ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย อานุภาพแห่งกุศลเจตนาในการแปลและ จัดพิมพ์พระไตรปิฎก จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ขอให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จงประสบความสำเร็จในการบริหารราชการแผ่นดิน ขอสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าจงมีความสุข นิราศทุกข์ นิราศโศก ปราศจากสรรพภัยพิบัติใด ๆ จงมีความเกษมสำราญในกาลทุกเมื่อชั่วนิจนิรันดร์ เทอญ.

จิรं ติฏ?ตุ โลกสิมึ สมฺมาสมฺพุทธสาสนำ.
ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลกสิ้นกาลนาน

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

บทนำ

พระวินัยปิฎก จูฬวรรค ภาค ๒ จัดเป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗ มี ๘ ขันธกะ มีเนื้อหาต่อจากพระวินัยปิฎก จูฬวรรค ภาค ๑ ซึ่งจัดเป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๖

พระวินัยปิฎก จูฬวรรค ภาค ๒ นี้ ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดนอกจากบทบัญญัติ ที่มาในพระปาติโมกข์ ต่อจากจูฬวรรค ภาค ๑ ซึ่งเป็นเรื่องเล็กน้อยเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ เรียกโดยรวมว่า อภิสมาจาริกสิกขา? เช่นกัน เป็น เรื่องข้อห้ามและข้ออนุญาตเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อ

ร่างกายและอื่น ๆ เช่น เรื่องการ สรงน้ำในที่ไม่สมควร เรื่องการใช้เครื่องประดับ เรื่องการไว้ผมยาว เรื่องการตบแต่งผม เรื่องการส่องกระจกดูเงาหน้า เรื่องการแต่งหน้า เรื่องการไปชมมหรสพ เรื่องการสาธยายธรรมลากเสียงยาว เรื่องการใช้บริขารงดงาม เรื่องการเก็บรักษาบาตรจีวร เรื่องการเปลือยกายไหว้กัน เรื่องการไว้เล็บยาว เรื่องการแต่งหนวด เรื่องการโกนขน วัตรปฏิบัติในการเข้าอาราม ในการอยู่ในอาราม ในการออกเดินทาง ในการอนุโมทนา ทาน ในโรงฉัน ในการบิณฑบาต ในการอยู่ป่า ในเสนาสนะ ในเรือนไฟ ในวัจกุฎี

เรื่องที่กล่าวเหล่านี้ เป็นเรื่องเล็กน้อย ในกรณีที่เป็นข้อห้าม ถ้าภิกษุล่วงละเมิดไม่ปฏิบัติตาม ทรงปรับอาบัติทุกกฏ ปรับสูงขึ้นไปถึงอาบัติถุลลัจจัย เช่น

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อจะสรงน้ำ ไม่พึงขัดสีกายกับต้นไม้ รูปใดขัดสี ต้อง อาบัติทุกกฏ? (ในเล่มนี้ ๒๔๓/๓)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีไม่พึงอยู่ป่า รูปใดอยู่ ต้องอาบัติทุกกฏ? (ในเล่มนี้ ๔๓๑/๓๖๐)

ภิกษุทั้งหลาย โมฆบุรุษนั้น เมื่อสิ่งอื่นที่ควรตัดมีอยู่ กลับไปตัดอีกสิ่งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงตัดองคชาตของตน รูปใดตัด ต้องอาบัติถุลลัจจัย? (ในเล่มนี้ ๒๕๑/๑๖)

ภิกษุทั้งหลาย ของที่ไม่ควรแบ่ง ๕ หมวด สงฆ์ คณะหรือบุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่ง ต้องอาบัติถุลลัจจัย

ของที่ไม่ควรแบ่ง ๕ หมวด คือ

๑. อาราม พื้นที่อาราม นี้เป็นของที่ไม่ควรแบ่งอันดับที่ ๑ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่งต้องอาบัติถุลลัจจัย

๒. วิหาร พื้นที่วิหาร นี้เป็นของที่ไม่ควรแบ่งอันดับที่ ๒ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่งต้องอาบัติถุลลัจจัย

๓. เตียง ตั่ง ฟูก หมอน นี้เป็นของที่ไม่ควรแบ่งอันดับที่ ๓ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่งต้องอาบัติถุลลัจจัย

๔. หม้อโลหะ อ่างโลหะ กระถางโลหะ กระทะโลหะ มีด ขวาน ผึ่ง จอบ สว่าน นี้เป็นของที่ไม่ควรแบ่งอันดับที่ ๔ สงฆ์ คณะ หรือ บุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่งต้องอาบัติ ถุลลัจจัย

๕. เถาวัลย์ ไม้ไผ่ หญ้าปล้อง หญ้ามุงกระต่าย หญ้าสามัญ ดิน เครื่องไม้ เครื่องดิน นี้เป็นของที่ไม่ควรแบ่งอันดับที่ ๕ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่ง ต้อง อาบัติถุลลัจจัย? (ในเล่มนี้ ๓๒๒/๑๔๔-๑๔๕)

จูฬวรรค ภาค ๒ นี้ ที่ปรับอาบัติทุกกฏนับจำนวนได้ ๒๑๓ เรื่อง ภิกษุก่อเรื่อง ๑๙๗ เรื่อง ภิกษุณีก่อเรื่อง ๙๖ เรื่อง ปรับอาบัติถุลลัจจัยนับจำนวนได้ ๓ เรื่อง ปรับอาบัติปาจิตตีย์นับจำนวนได้ ๕ เรื่อง รวมทั้งหมด ๒๒๑ เรื่อง ซึ่ง ส่วนใหญ่เกิดจากกลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์ คือ พวกภิกษุผู้ชอบประพฤติผิด ๖ รูป ได้แก่

๑. พระปัณฑุกะ ๒. พระโลหิตกะ

๓. พระเมตติยะ ๔. พระภุมมชกะ

๔. พระอัสสชิ ๖. พระปุนัพพสุกะ

ในเล่ม ๗ นี้ เรื่องที่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เป็นผู้ก่อขึ้นมีถึง ๙๑ เรื่อง คือ

๑. สรงน้ำขัดสีกายกับต้นไม้ (๒๔๓/๑)

๒. สรงน้ำขัดสีกายกับเสา (๒๔๓/๓)

๓. สรงน้ำขัดสีกายกับฝา (๒๔๓/๔)

๔. สรงน้ำในที่ไม่สมควร (๒๔๓/๕)

๕. ใช้มือที่ทำด้วยไม้หอมถูกายสรงน้ำ (๒๔๓/๕)

๖. ใช้เชือกชุบจุรณถูกายสรงน้ำ (๒๔๓/๖)

๗. สรงน้ำขัดถูร่างกายให้กัน (๒๔๓/๖)

๘. ใช้ไม้บังเวียนถูกายสรงน้ำ (๒๔๓/๖)

๙. ใช้เครื่องประดับหู (๒๔๕/๗)

๑๐. ใช้สร้อยสังวาล (๒๔๕/๗)

๑๑. ใช้สร้อยคอ (๒๔๕/๗)

๑๒. ใช้เครื่องประดับเอว (๒๔๕/๗)

๑๓. ใช้วลัย(กำไล) ๒๔๕/๗)

๑๔. ใช้สร้อยตาบ (๒๔๕/๗)

๑๕. ใช้เครื่องประดับข้อมือ (๒๔๕/๗)

๑๖. ใช้แหวนสวมนิ้วมือ (๒๔๕/๗)

๑๗. ไว้ผมยาว (๒๔๖/๘)

๑๘. ใช้แปรงหวีผม (๒๔๖/๘)

๑๙. ใช้หวีหวีผม (๒๔๖/๘)

๒๐. ใช้นิ้วมือต่างหวีเสยผม (๒๔๖/๘)

๒๑. ใช้น้ำมันผสมขี้ผึ้งเสยผม (๒๔๖/๘)

๒๒. ใช้น้ำมันผสมน้ำเสยผม (๒๔๖/๘)

๒๓. ส่องดูเงาหน้าที่คันฉ่อง (๒๔๗/๙)

๒๔. ทาหน้า (๒๔๗/๑๐)

๒๕. ถูหน้า (๒๔๗/๑๐)

๒๖. ผัดหน้า (๒๔๗/๑๐)

๒๗. เจิมหน้า (๒๔๗/๑๐)

๒๘. ย้อมตัว (๒๔๗/๑๐)

๒๙. ย้อมหน้า (๒๔๗/๑๐)

๓๐. ย้อมทั้งตัวและหน้า (๒๔๗/๑๐)
๓๑. ดูมหรสพ (๒๔๘/๑๐)
๓๒. สวดธรรมด้วยเสียงขับยาว (๒๔๙/๑๑)
๓๓. ใช้ผ้าห่มขนสัตว์ (๒๔๙/๑๒)
๓๔. ฉันมะม่วง (๒๕๐/๑๒)
๓๕. ใช้บาตรชนิดต่าง ๆ (๒๕๒/๑๙)
๓๖. ใช้เชิงบาตรชนิดต่าง ๆ (๒๕๓/๑๙)
๓๗. ใช้เชิงบาตรสวยงาม (๒๕๓/๒๐)
๓๘. ไม่ใช้ผ้าปูนั่ง (๒๖๓/๔๑)
๓๙. นอนบนที่นอนโรยดอกไม้ (๒๖๔/๔๒)
๔๐. ฉันอาหารโตก (๒๖๔/๔๓)
๔๑. ฉันอาหารในภาชนะเดียวกัน (๒๖๔/๔๓)
๔๒. ดื่มน้ำในขันเดียวกัน (๒๖๔/๔๓)
๔๓. นอนบนเตียงเดียวกัน (๒๖๔/๔๓)
๔๔. นอนบนเตียงมีเครื่องลาดเดียวกัน (๒๖๔/๔๓)
๔๕. นอนบนเตียงมีผ้าห่มผืนเดียวกัน (๒๖๔/๔๓)
๔๖. นอนบนเตียงมีผ้าผืนเดียวเป็นทั้งผ้าปูและผ้าห่ม (๒๖๔/๔๓)
๔๗. กั้นร่มเดินเที่ยว (๒๗๐/๕๕)
๔๘. ขัดเล็บให้กัน (๒๗๔/๖๑)
๔๙. แต่งหนวด (๒๗๕/๖๒)
๕๐. ปล่อยหนวดไว้ยาว (๒๗๕/๖๒)
๕๑. ไว้เครายาว (๒๗๕/๖๒)
๕๒. แต่งหนวดเป็นรูปสี่เหลี่ยม (๒๗๕/๖๒)
๕๓. แต่งขนหน้าอก (๒๗๕/๖๒)
๕๔. แต่งขนหน้าท้อง (๒๗๕/๖๒)
๕๕. แต่งหนวดเป็นเขี้ยวโง้ง (๒๗๕/๖๒)
๕๖. โกนขนในที่แคบ (๒๗๕/๖๒)
๕๗. ใช้กรรไกรตัดผม (๒๗๕/๖๒)
๕๘. ถอนผมหงอก (๒๗๕/๖๓)
๕๙. ใช้ไม้แคะขี้หูชนิดต่าง ๆ (๒๗๖/๖๔)
๖๐. สะสมเครื่องโลหะ (๒๗๗/๖๔)
๖๑. ใช้สังฆาฏิรัดเข่า (๒๗๗/๖๕)
๖๒. ใช้ประคดเอวชนิดต่าง ๆ (๒๗๘/๖๖)

๖๓. ใช้ลูกถวินประคดเอวชนิดต่าง ๆ (๒๗๘/๖๖)

๖๔. ใช้ลูกดุมจีวรชนิดต่าง ๆ (๒๗๙/๖๗)

๖๕. นุ่งผ้าอย่างคฤหัสถ์ (๒๘๐/๖๘)

๖๖. ห่มผ้าอย่างคฤหัสถ์ (๒๘๐/๖๘)

๖๗. นุ่งผ้าโจงกระเบน (๒๘๐/๖๘)

๖๘. หาบของ (๒๘๑/๖๘)

๖๙. เคี้ยวไม้ชำระฟันขนาดยาว (๒๘๒/๖๙)

๗๐. จุดไฟเผาหญ้า (๒๘๓/๗๐)

๗๑. ขึ้นต้นไม้ (๒๘๔/๗๐)

๗๒. เรียนโลกายัต (๒๘๖/๗๒)

๗๓. สอนโลกายัต (๒๘๖/๗๒)

๗๔. เรียนดิรัจฉานกถา (๒๘๗/๗๒)

๗๕. สอนดิรัจฉานกถา (๒๘๗/๗๓)

๗๖. ประพฤติไม่เหมาะสม(ปลูกไม้ดอกเป็นต้น) (๒๙๓/๗๘)

๗๗. นอนบนเตียงสูง (๒๙๗/๙๗)

๗๘. ใช้ไม้หนุนเท้าเตียงสูง (๒๙๗/๙๘)

๗๙. ใช้หมอนยาว (๒๙๗/๙๙)

๘๐. ให้ช่างเขียนภาพจิตรกรรม (๒๙๙/๑๐๒)

๘๑. กีดกันเสนาสนะ(อันเตวาสิกของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์) (๓๑๐/๑๒๑)

๘๒. กีดกันของที่ทายกถวาย(อันเตวาสิกของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์) (๓๑๓/๑๒๗)

๘๓. บังคับภิกษุไข้ให้ลุกขึ้น(ย้ายที่) (๓๑๖/๑๓๒)

๘๔. กีดกันเสนาสนะโดยอ้างเลศ (๓๑๖/๑๓๓)

๘๕. ฉุดลากภิกษุออกจากวิหารของสงฆ์ (๓๑๖/๑๓๓ ต้องอาบัติปาจิตตีย์)

๘๖. รับภัตตาหารอันประณีตไว้เพื่อตนเอง (๓๒๖/๑๕๔ ไม่ปรับอาบัติ)

๘๗. นุ่งห่มไม่เรียบร้อยไปโรงฉัน (๓๖๓/๒๓๐)

๘๘. เคาะเสนาสนะบนที่สูงเหนือลม (๓๖๙/๒๓๗ ไม่ปรับอาบัติ)

๘๙. ไม่เกรงใจใส่ฟืนมาก ติดไฟ ปิดประตู นั่งขวางประตูเรือนไฟ (๓๗๑/๒๓๙)

๙๐. เข้าวัจกุฎีเร็ว เวิกผ้าเข้า ถอนหายใจถ่ายอุจจาระ เคี้ยวไม้ชำระถ่าย อุจจาระ ฯลฯ (๓๗๓/๒๔๒ ไม่ปรับอาบัติ)

๙๑. งดปาติโมกข์แก่ภิกษุผู้บริสุทธิ์ (๓๘๖/๒๘๖)

ทั้ง ๙๑ เรื่องปรับอาบัติทุกกฏทั้งหมด ยกเว้นที่ระบุไว้ว่าปรับอาบัติปาจิตตีย์ และไม่ปรับอาบัติ

มีการปรับอาบัติที่สูงขึ้นไปกว่าอาบัติถุลลัจจัย คือปรับอาบัติปาจิตตีย์ ๕ เรื่อง (ในเล่มนี้ ๒๗๓/๕๙,๓๑๖/๑๓๔,๓๔๓/๑๙๘,๔๑๓/๓๓๓,๔๒๗/๓๕๔) แต่ท่านกล่าวโดยนัยว่า พึงปรับอาบัติตามธรรม?

เรื่องที่ ๑ ภิกษุรูปหนึ่งสำรอกอาหารมาเคี้ยวแล้วกลืนเข้าไปอีก พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุรูปที่มีนิสัยเคี้ยวเอื้อง เคี้ยวเอื้องได้ ภิกษุไม่พึงกลืนอาหารที่ออกมานอกปากแล้วเข้าไปอีก รูปใดกลืน พึงปรับอาบัติตามธรรม คือปรับอาบัติ ปาจิตตีย์ ตามสิกขาบทที่ ๗ แห่งโภชนวรรค (วิ.มหา. (แปล) ๒/๒๔๘/๔๐๕)

เรื่องที่ ๒ เป็นเรื่องที่พวกภิกษุสัตตรสวัคคีย์ คือ กลุ่มภิกษุ ๑๗ รูป ช่วยกัน ซ่อมแซมวิหารหลังใหญ่เพื่ออยู่จำพรรษา เมื่อซ่อมแซมเสร็จแล้ว พวกภิกษุ ฉัพพัคคีย์ได้มาแสดงความโกรธ ไม่พอใจ ขับไล่ ฉุดลากพวกภิกษุสัตตรสวัคคีย์ออกจากวิหารของสงฆ์ซึ่งเป็นนิทานต้นบัญญัติสิกขาบทที่ ๗ แห่งภูตคามวรรค (วิ.มหา. (แปล) ๒/๑๒๔-๑๒๕/๓๐๒-๓๐๓) ในคัมภีร์จูฬวรรค ภาค ๒ นี้นำมาแสดงอีก เพราะเกี่ยวกับเรื่องเสนาสนะที่อยู่อาศัย

เรื่องที่ ๓ เป็นเรื่องที่พระเทวทัตทำสังฆเภท เสื่อมลาภสักการะพาบริษัทออกปากขอภัตตาหารในตระกูลมาฉัน พระผู้มีพระภาคทรงตำหนิแล้วรับสั่งว่า ภิกษุฉันคณโภชนะ พึงปรับอาบัติตามธรรม? ปรับอาบัติตามธรรมคือปรับอาบัติปาจิตตีย์ ตามสิกขาบทที่ ๒ แห่งโภชนวรรค (วิ.มหา. (แปล) ๒/๒๑๗/๓๗๖)

เรื่องที่ ๔ เป็นเรื่องที่ภิกษุณีทั้งหลายไม่ยอมไปรับโอวาท พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุณีไม่ไปรับโอวาทไม่ได้ รูปใดไม่ไป พึงปรับอาบัติตามธรรม? ปรับอาบัติตามธรรมคือปรับอาบัติปาจิตตีย์ ตามสิกขาบทที่ ๙ แห่งอารามวรรค (วิ.ภิกฺขุนี. (แปล) ๓/๑๐๕๘/๒๘๕)

เรื่องที่ ๕ เป็นเรื่องที่ภิกษุณีทั้งหลาย ไม่ปวารณากันและไม่ปวารณากับภิกษุสงฆ์ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีจะไม่ปวารณาไม่ได้ ปวารณากันเองแล้วจะไม่ปวารณากับภิกษุสงฆ์ไม่ได้ รูปใดไม่ปวารณา พึงปรับอาบัติตามธรรม? ปรับอาบัติตามธรรมคือปรับอาบัติปาจิตตีย์ ตามสิกขาบทที่ ๗ แห่งอารามวรรค (วิ.ภิกขุนี. (แปล) ๓/๑๐๕๑/๒๘๒)

นอกจากนี้ยังมีการปรับอาบัติทุกกฏ โดยพระผู้มีพระภาคมิได้ทรงบัญญัติ เป็นการปรับอาบัติในฐานะที่ทำไม่เหมาะสม คือ ในคราวปฐมสังคีติ เมื่อได้กระทำ การสังคายนาพระธรรมวินัยเสร็จแล้ว พระเถระทั้งหลายได้ปรับอาบัติทุกกฏท่านพระอานนท์ ๕ กรณี คือ

๑. ไม่ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า สิกขาบทข้อไหนจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

๒. เหยียบผ้าวัสสิกสาฎกของพระผู้มีพระภาคแล้วปะชุน

๓. ให้มาตุคามถวายอภิวาทพระสรีระของพระผู้มีพระภาคก่อน พระสรีระ จึงเปียกเปื้อนน้ำตาของมาตุคาม

๔. พระผู้มีพระภาคทรงทำนิมิต ท่านกลับไม่กราบทูลอ้อนวอนให้ดำรง พระชนม์ชีพอยู่ตลอดกัป

๕. ขวนขวายให้มาตุคามบวชในพระธรรมวินัย

ท่านพระอานนท์ได้ชี้แจงเหตุผลในเรื่องที่พระเถระทั้งหลายปรับอาบัติ ท่านไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ แต่เพราะเชื่อฟังพระเถระทั้งหลายท่านจึงขอแสดงอาบัติทุกกฏ (ในเล่มนี้ ๔๔๓/๓๘๔-๓๘๕)

ถ้าถือตามนัยนี้ เมื่อภิกษุกระทำเรื่องไม่เหมาะไม่สม ไม่ดีไม่งามซึ่งพระผู้มี พระภาคมิได้ทรงบัญญัติห้ามไว้ ทั้งไม่เข้าหลักมหาปเทส ๔ ฝ่ายพระวินัย ก็พึงปรับอาบัติทุกกฏได้

อีกประการหนึ่ง เรื่องทั้ง ๕ นี้คงมีการโจทขานกันมากเพื่อให้ท่านพระอานนท์ ได้ชี้แจงปัญหาพระเถระทั้งหลายจึงยกประเด็นขึ้น ท่านพระอานนท์ได้ชี้แจงปัญหาทั้งหมด แต่ท่านก็ได้แสดงความเคารพเถรมติยอมแสดงอาบัติทุกกฏ

ข้อสังเกต สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์กับสิกขาบทที่มิได้มาในพระปาติโมกข์ สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแก่ภิกษุ ทั้งหลาย ต่อมา พระองค์มีพระดำริและรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ยกขึ้นสวดในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ หรือ ๑๔ ค่ำ (ดู วิ.ม. (แปล) ๔/๑๓๓/๒๐๙)

สิกขาบทที่ทรงบัญญัติ มีทั้งที่มาในพระปาติโมกข์ มีทั้งที่มิได้มาในพระปาติ-โมกข์ สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์นั้น พระสังคีติกาจารย์จัดรวบรวมไว้ในคัมภีร์ภิกขุวิภังค์และภิกขุนีวิภังค์ (พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑ เล่มที่ ๒ เล่มที่ ๓) มีข้อสังเกตอยู่ที่ทรงใช้คำว่า

เอวญฺจ ปน ภิกฺขเว อิมำ สิกฺขาปทำ อุทฺทิเสยฺยาถ? (วิ.มหา. ๑/๓๙/๒๖)

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพึงยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงอย่างนี้?

สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ของภิกษุมีจำนวน ๒๒๐ สิกขาบท (ที่ว่า ๒๒๗ สิกขาบทนั้นนับอธิกรณสมถะ ๗ ด้วย) ของภิกษุณีมีจำนวน ๓๐๔ สิกขาบท (ที่ว่า ๓๑๑ สิกขาบทนั้นนับอธิกรณสมถะ ๗ ด้วย) (วิ.ป. (แปล) ๘/๓๓๘/๕๑๒) ไม่นับ อธิกรณสมถะ ๗

ในพระบาลีมีระบุว่า สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ ซึ่งผู้บวชจะต้อง ปฏิบัติมีอยู่ ๑๕๐ สิกขาบท ดังนี้

พระองค์ผู้เจริญ สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้ มาถึงวาระที่จะยกขึ้นแสดงเป็นข้อ ๆ ตามลำดับทุกกึ่งเดือน? (องฺ.ติก. (แปล) ๒๐/๘๕/๓๑๑)

พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า ถ้าเราจักบัญญัติสิกขาบทพร้อมกันคราวเดียว ๑๕๐ สิกขาบท มหาชนจักถึงความสะดุ้ง คิดว่า ในพระศาสนานี้ ต้องรักษาสิกขาบทมากมาย การบวชในศาสนาของพระสมณโคดม กระทำได้ยากหนอ? (มิลินฺท. ๒๘๓)

สิกขาบทที่มิได้มาในพระปาติโมกข์ พระสังคีติกาจารย์ จัดรวบรวมไว้ในคัมภีร์มหาวรรคและจูฬวรรค (พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๔ เล่มที่ ๕ เล่มที่ ๖ เล่มที่ ๗) มีข้อสังเกตอยู่ที่ทรงใช้คำว่า

ธมฺมึ กถำ กตฺวา ภิกฺขู อามนฺเตสิ น ภิกฺขเว นหายมาเนน ภิกฺขุนา รุกฺเข กาโย อุคฺฆำเสตพฺโพ, โย อุคฺฆำเสยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส? (วิ.จู. ๗/๒๔๓/๑)

ทรงแสดงธรรมีกถารับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อจะสรงน้ำ ไม่พึงขัดสีกายกับต้นไม้ รูปใดขัดสี ต้องอาบัติทุกกฏ? (ในเล่มนี้ ๒๔๓/๓)

สิกขาบทที่มิได้ยกขึ้นสู่พระปาติโมกข์ไม่มีคำสั่งว่า พึงยกขึ้นแสดง?

ในจูฬวรรค ภาค ๒ นี้ มิใช่จะมีแต่เรื่องที่จัดว่าเล็กน้อย แต่มีเรื่องที่สำคัญเช่น เรื่องภิกษุผู้ควรได้อาสนะ(ที่พัก)อันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ เรื่องพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการกราบไหว้ ลุกรับทำอัญชลีกรรม สามีจิกรรม อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ ตามลำดับพรรษา เรื่องบุคคลที่ไม่ควรไหว้ เรื่องบุคคล ที่ควรไหว้ เรื่องพระเทวทัตทำลายสงฆ์ ส่งคนไปลอบปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาค กลิ้งหินจากยอดภูเขาหวังจะปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาค แต่ทำได้เพียงยังพระโลหิต ที่พระบาทให้ห้อขึ้นเท่านั้น

เรื่องทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา เรื่องการทำสังคายนา พระธรรมวินัย ครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ แต่ละเรื่องสำคัญทั้งนั้น แต่เนื่องจากส่วนมาก เป็นเรื่องเล็กน้อย ท่านจึงตั้งชื่อตามเนื้อเรื่องส่วนมากว่า จูฬวรรค?

เนื้อหาโดยย่อแห่งจูฬวรรค ภาค ๒

๕. ขุททกวัตถุขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ มี ๒ หัวข้อ คือ

๑. ขุททกวัตถุ ว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ

๒. รวมเรื่องที่มีในขุททกขันธกะ

๖. เสนาสนขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องเสนาสนะ มีทั้งหมด ๒๗ หัวข้อ คือ

๑. วิหารานุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตวิหาร

๒. ปัญจปีฐาทิอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตเตียงและตั่งเป็นต้น

๓. เสตวัณณาทิอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตสีขาวเป็นต้น

๔. ปฏิภาณจิตตปฏิกเขปะ ว่าด้วยทรงห้ามภาพจิตรกรรมฝาผนัง

๕. อิฏฐกาจยาทิอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตให้ก่ออิฐเป็นต้น

๖. อุปัฏฐานสาลาอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตหอฉัน

๗. ปาการาทิอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตรั้วล้อมเป็นต้น

๘. อารามปริกเขปอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตรั้วล้อมอาราม

๙. อนาถปิณฑิกวัตถุ ว่าด้วยเรื่องอนาถบิณฑิกคหบดี

๑๐. นวกัมมทานะ ว่าด้วยการให้นวกรรม(การก่อสร้าง)

๑๑. อัคคาสนาทิอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตอาสนะอันเลิศ เป็นต้น

๑๒. อวันทิยาทิปุคคละ ว่าด้วยบุคคลที่ไม่ควรไหว้เป็นต้น

๑๓. อาสนปฏิพาหนปฏิกเขปะ ว่าด้วยทรงห้ามการกีดกันอาสนะ

๑๔. คิหิวิกตอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตเครื่องใช้สอยอย่างคฤหัสถ์

๑๕. เชตวนวิหารานุโมทนา ว่าด้วยทรงอนุโมทนาการถวายพระเชตวันวิหาร

๑๖. อาสนปฏิพาหนาทิ ว่าด้วยการกีดกันอาสนะเป็นต้น

๑๗. เสนาสนัคคาหาปกสัมมติ ว่าด้วยการแต่งตั้งภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่จัดแจงเสนาสนะ

๑๘. อวิสสัชชิยวัตถุ ว่าด้วยของที่ไม่พึงสละ

๑๙. อเวภังคิยวัตถุ ว่าด้วยของที่ไม่พึงแบ่ง

๒๐. นวกัมมทานกถา ว่าด้วยวิธีการที่ภิกษุให้นวกรรม

๒๑. อัญญตรปริโภคปฏิกเขปาทิ ว่าด้วยทรงห้ามใช้เสนาสนะผิดที่เป็นต้น

๒๒. สังฆภัตตาทิอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตสังฆภัตเป็นต้น

๒๓. ภัตตุทเทสกสัมมติ ว่าด้วยการแต่งตั้งพระภัตตุทเทสก์

๒๔. เสนาสนปัญญาปกาทิสัมมติ ว่าด้วยการแต่งตั้งภิกษุให้เป็นเสนาสน-ปัญญาปกะเป็นต้น

๒๕. อัปปมัตตกวิสสัชชกสัมมติ ว่าด้วยการแต่งตั้งภิกษุผู้แจกของเล็กน้อย

๒๖. สาฏิยัคคาหาปกาทิสัมมติ ว่าด้วยการแต่งตั้งภิกษุผู้แจกผ้าเป็นต้น

๒๗. รวมเรื่องที่มีในเสนาสนขันธกะ

๗. สังฆเภทขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องสงฆ์แตกกัน มีทั้งหมด ๑๒ หัวข้อ คือ

๑. ฉสักยปัพพัชชากถา ว่าด้วยการบรรพชาของเจ้าศากยะ ๖ องค์

๒. เทวทัตตวัตถุ ว่าด้วยเรื่องของพระเทวทัต

๓. ปัญจสัตถุกถา ว่าด้วยพระศาสดา ๕ จำพวก

๔. ปกาสนียกัมมะ ว่าด้วยสงฆ์ทำปกาสนียกรรมแก่พระเทวทัต

๕. อชาตสัตตุกุมารวัตถุ ว่าด้วยเรื่องอชาตศัตรูกุมาร

๖. อภิมารเปสนะ ว่าด้วยพระเทวทัตส่งคนไปลอบปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาค

๗. โลหิตุปปาทกัมมะ ว่าด้วยพระเทวทัตทำร้ายพระศาสดาจนห้อพระโลหิต

๘. นาฬาคิริเปสนะ ว่าด้วยพระเทวทัตปล่อยช้างนาฬาคีรี

๙. ปัญจวัตถุยาจนากถา ว่าด้วยพระเทวทัตกราบทูลขอวัตถุ ๕ ประการ

๑๐. สังฆเภทกถา ว่าด้วยการทำลายสงฆ์

๑๑. อุปาลิปัญหา ว่าด้วยปัญหาของพระอุบาลี

๑๒. รวมเรื่องที่มีในสังฆเภทขันธกะ

๘. วัตตักขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องวัตร มีทั้งหมด ๑๕ หัวข้อ คือ

๑. อาคันตุกวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้จรมา

๒. อาวาสิกวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ใน อาวาส

๓. คมิกวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้ออกเดินทาง

๔. อนุโมทนาวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในการอนุโมทนา

๕. ภัตตัคควัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในโรงฉัน

๖. ปิณฑจาริกวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้เที่ยว บิณฑบาต

๗. อารัญญิกวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า

๘. เสนาสนวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในเสนาสนะ

๙. ชันตาฆรวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในเรือนไฟ

๑๐. วัจจกุฏิวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในวัจกุฎี

๑๑. อุปัชฌายวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในพระอุปัชฌาย์

๑๒. สัทธิวิหาริกวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในสัทธิวิหาริก

๑๓. อาจริยวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในพระอาจารย์

๑๔. อันเตวาสิกวัตตกถา ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในอันเตวาสิก

๑๕. รวมเรื่องที่มีในวัตตขันธกะ

๙. ปาติโมกขัฏฐปนขันธกะ ตอนว่าด้วยการงดพระปาติโมกข์ มีทั้งหมด ๑๑ หัวข้อ คือ

๑. ปาติโมกขุทเทสยาจนะ ว่าด้วยการขอให้ยกปาติโมกข์ ขึ้นแสดง

๒. มหาสมุทเทอัฏฐัจฉริยะ ว่าด้วยความอัศจรรย์ของ มหาสมุทร ๘ ประการ

๓. อิมัสมิงธัมมวินเยอัฏฐัจฉริยะ ว่าด้วยความอัศจรรย์ในพระ ธรรมวินัย ๘ ประการ

๔. ปาติโมกขสวนารหะ ว่าด้วยผู้ควรฟังปาติโมกข์

๕. ธัมมิกาธัมมิกปาติโมกขัฏฐปนะ ว่าด้วยการงดปาติโมกข์ที่ชอบ ธรรมและที่ไม่ชอบธรรม

๖. ธัมมิกปาติโมกขัฏฐปนะ ว่าด้วยการงดปาติโมกข์ที่ชอบ ธรรม

๗. อัตตานทานอังคะ ว่าด้วยองค์แห่งอธิกรณ์ที่ตนพึงรับ

๘. โจทเกนปัจจเวกขิตัพพธัมมะ ว่าด้วยคุณสมบัติที่ผู้โจทก์พึง พิจารณา

๙. โจทเกนอุปัฏฐาเปตัพพธัมมะ ว่าด้วยคุณสมบัติที่ผู้โจทก์พึงตั้งไว้ ในตน

๑๐. โจทกจุทิตกปฏิสังยุตตกถา ว่าด้วยเรื่องของผู้เป็นโจทก์และ ผู้ถูกโจท

๑๑. รวมเรื่องที่มีในปาติโมกขัฏฐปนขันธกะ

๑๐. ภิกขุนีขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องของภิกษุณี มีทั้งหมด ๓ หัวข้อ คือ

๑. มหาปชาปติโคตมี ว่าด้วยเรื่องพระนางมหาปชาบดี โคตมี

๒. อัฏฐครุธัมมะ ว่าด้วยครุธรรม ๘ ข้อ

๓. ภิกขุนีอุปสัมปทานุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตให้อุปสมบท ภิกษุณี

๑๑. ปัญจสติกขันธกะ ตอนว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ทำสังคายนา มีทั้งหมด ๔ หัวข้อ คือ

๑. สังคีตินิทาน ว่าด้วยมูลเหตุการทำสังคายนา ครั้งที่ ๑

๒. ขุททานุขุททกสิกขาปทกถา ว่าด้วยสิกขาบทเล็กน้อย

๓. พรหมทัณฑกถา ว่าด้วยการลงพรหมทัณฑ์

๔. รวมเรื่องที่มีในปัญจสติกขันธกะ

๑๒. สัตตสติกขันธกะ ตอนว่าด้วยพระอรหันต์ ๗๐๐ รูป ทำสังคายนา ตั้งหัวข้อเป็นภาณวาร รวม ๒ ภาณวาร

เนื้อหาที่น่าสนใจในจูฬวรรค ภาค ๒

ประเด็นที่น่าสนใจในแต่ละขันธกะพอสรุปได้ดังนี้

๕. ขุททกวัตถุขันธกะ ตอนที่ว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ

มีเรื่องการสรงน้ำ เรื่องการที่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ใช้เครื่องประดับชนิดต่าง ๆ เรื่องการตบแต่งร่างกาย เรื่องเกี่ยวกับบริขาร เช่น บาตร เชิงรองบาตร เรื่องจีวร เรื่องการเย็บจีวร เรื่องทรงอนุญาตให้ฉาบทาศาลา โรงสะดึง โรงจงกรม เรื่องทรง อนุญาตบันได ราวบันได เรื่องการตั้งเตาไฟ เรื่องเปลือยกายไหว้กัน เรื่องทรงอนุญาตบ่อน้ำ เรื่องทรงอนุญาตให้รับประเคนดอกไม้ของหอม เรื่องห้ามเหยียบ ผ้าขาว เรื่องภิกษุไว้เล็บยาว เรื่องพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ขัดเล็บ ไว้ผมยาว ไว้หนวดไว้เครา เป็นต้น ในหัวข้อรวมเรื่องท่านกล่าวว่า มี ๑๑๐ เรื่อง

มีเรื่องที่น่าสนใจ คือ เรื่องทรงห้ามยกพระพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต

มีภิกษุ ๒ รูปเป็นพี่น้องกัน ชื่อ เมฏฐะและโกกุฏฐะ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ถ้อยคำอ่อนหวานมีเสียงไพเราะ ท่านเกรงว่าภิกษุทั้งหลายที่เข้ามาบวชจากต่างเชื้อชาติ ต่างตระกูล จะทำพระพุทธพจน์ให้ผิดเพี้ยนด้วยภาษาของตน จึงเข้าไปกราบทูลขอพระพุทธเจ้าเพื่อขอยกพระพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต

พระบาลีตรงนี้ท่านใช้คำว่า หนฺท มยं ภนฺเต พุทฺธวจนํ ฉนฺทโส อาโรเปม? (วิ.จู. (บาลี) ๗/๒๘๕/๔๖)

คือ พระเมฏฐะและพระโกกุฏฐะจะขอยกพระพุทธพจน์ขึ้นโดยฉันท์

อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงยกพระพุทธพจน์ขึ้นตามวิธีแห่งภาษาสันสกฤต ดุจพระเวท

พระผู้มีพระภาคทรงห้าม ทรงปรับอาบัติทุกกฏ ทรงอนุญาตให้เล่าเรียนพระพุทธพจน์ด้วยภาษาของตน อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงถ้อยคำที่เป็นภาษาของชาวมคธ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๘๕/๓๑๗)

เรื่องพวกภิกษุฉัพพัคคีย์เรียนโลกายัตซึ่งหมายถึงวิชาการทางโลก แต่วิชาการทางโลกในที่นี้หมายถึง ติตถิยศาสตร์ คือ ศาสตร์ของพวกลัทธิต่าง ๆ ซึ่งประกอบ ด้วยเรื่องไร้ประโยชน์ เช่นเรื่องสรรพสิ่งไม่บริสุทธิ์ เป็นเดน สรรพสิ่งบริสุทธิ์ ไม่เป็นเดน กาขาว นกยางดำ เป็นต้น มิได้หมายถึงวิชาการทางโลกแบบสมัยปัจจุบัน ทรงปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้เรียน

วิชาการทางโลกในสมัยปัจจุบันน่าจะสงเคราะห์เข้าในดิรัจฉานวิชา คือ เรื่องที่ ขัดขวางทางไปสู่มรรคผลนิพพาน (ดู วิ.มหา. (แปล) ๒/๑๔๔/๓๑๖,๕๐๘/๕๙๙)

เรื่องการให้พรเมื่อมีคนจาม การให้พรทั้งที่เป็นภาษามคธทั้งที่กล่าวด้วยภาษา ไทยในปัจจุบันคงมีธรรมเนียมมาจากเรื่องนี้

ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคห้อมล้อมด้วยบริษัท ประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ ได้ ทรงจามขึ้น ภิกษุทั้งหลายได้พากันถวายพระพรเสียงดังว่า ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงเจริญพระชนมายุเถิด ขอพระสุคตจงทรงเจริญพระชนมายุเถิด พระพุทธเจ้าข้า?

พระองค์รับสั่งถามว่า เมื่อมีการจาม ผู้ที่ได้รับพรว่า ขอให้มีอายุยืน จะมี อายุยืน มีอายุสั้นเพราะเหตุนั้นหรือ?

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่เป็นอย่างนั้น? พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุ ทั้งหลาย เมื่อมีการจาม ภิกษุไม่พึงให้พรว่า ขอจงมีอายุยืน รูปใดให้พร ต้องอาบัติ ทุกกฏ?

ต่อมาภิกษุทั้งหลายจามขึ้น ประชาชนให้พรว่า ขอท่านทั้งหลายจงมีอายุยืน ภิกษุทั้งหลายไม่ให้พรตอบ จึงถูกประชาชนตำหนิ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายให้พร เพราะประชาชนต้องการความมีสิริมงคล

๖. เสนาสนขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องเสนาสนะที่อยู่อาศัย

ช่วงปฐมโพธิกาล พระผู้มีพระภาคยังมิได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่ในที่พักอาศัย ภิกษุทั้งหลายพักอาศัยตามป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ กลางแจ้ง ลอมฟาง

ต่อมา เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ขอสร้างที่พักถวายภิกษุสงฆ์ พระพุทธองค์ทรง อนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายพักอาศัยในเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ วิหาร (เป็นที่พักซึ่ง โบกฉาบภายในภายนอกมีประตูหน้าต่าง, เรือนมุงแถบเดียว) ปราสาท (เรือนยาว) เรือนโล้น (ปราสาทหลังคาโล้น มีเรือนยอดตั้งอยู่บนดาดฟ้า มีชานชมแสงจันทร์) ถ้ำ (ถ้ำอิฐ ถ้ำศิลา ถ้ำไม้ ถ้ำดิน)

ต่อมา ประชาชนสร้างเสนาสนะถวายภิกษุสงฆ์มากมายเป็นที่พักไม่มีประตู พวกสัตว์เลื้อยคลานพากันเข้าไป พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตประตูหน้าต่างและสิ่งต่าง ๆ ในวิหาร เช่น เตียง ตั่ง ม้านั่ง ฟูก หมอน ทรงอนุญาตให้ช่างเขียนภาพจิตรกรรมเป็นลวดลายดอกไม้ ลวดลาย

เถาวัลย์ ลวดลายฟันมังกร ลวดลายดอกจอกไว้ในวิหาร แต่ทรงห้ามเขียนภาพสตรี ภาพบุรุษ ผู้ใดให้เขียน ทรงปรับอาบัติทุกกฏ

นอกจากนี้ ยังทรงอนุญาตสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ที่พักของภิกษุสงฆ์เป็นสัปปายะ

มีเรื่องที่น่าสนใจ คือ เรื่องท่านอนาถบิณฑิกคหบดี ซึ่งภายหลังพระพุทธองค์ ได้ทรงยกย่องไว้ในเอตทัคคะในด้านการถวายทาน เดินทางมากรุงราชคฤห์ ได้พบ พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงแสดงอนุปุพพิกถาโปรด ท่านได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นโสดาบัน ได้กราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ไปจำพรรษา ณ กรุงสาวัตถี พระพุทธองค์มีรับสั่งว่า ตถาคตทั้งหลาย ยินดีในสุญญาคาร

ท่านอนาถบิณฑิกคหบดี เดินทางกลับกรุงสาวัตถี เที่ยวแสวงหาสถานที่ที่จะเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์ ได้ไปพบพระอุทยานของเจ้า เชตราชกุมาร เห็นว่าเป็นสถานที่เหมาะจึงขอซื้อ ในที่สุดตกลงซื้อขายกันโดยให้ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีนำกหาปณะมาปูบนพื้นที่เรียงให้ริมจดกัน

ท่านอนาถบิณฑิกคหบดี ให้คนนำกหาปณะมาปูบนพื้นที่เรียงริมกหาปณะจด กันเป็นจำนวนถึง ๑๘ โกฏิ จนเหลือพื้นที่อยู่ตรงประตูอุทยาน เจ้าเชตราชกุมารบริจาคให้ แล้วสร้างซุ้มประตูให้ด้วย อารามแห่งนี้มีชื่อว่า เชตวันวิหาร?

ท่านอนาถบิณฑิกคหบดี ได้ก่อสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ เช่น ศาลาหอฉัน โรงไฟ กุฏี วัจกุฏี ที่จงกรม ศาลาจงกรม ขุดบ่อน้ำ ศาลาบ่อน้ำ ขุดสระโบกขรณี สร้าง มณฑป สิ้นทรัพย์ไป ๑๘ โกฏิ ได้ทำการฉลองอีก ๑๘ โกฏิ รวม ๕๔ โกฏิ

เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์เสด็จมาถึงกรุงสาวัตถีแล้วเข้าประทับ ณ พระเชตวัน ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีได้กราบทูลนิมนต์ไปฉันภัตตาหารยังนิเวศน์ของตน พร้อมกับภิกษุสงฆ์ ในวันรุ่งขึ้น

วันรุ่งขึ้น เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ท่านอนาถ-บิณฑิกคหบดีได้กราบทูลถามว่า จะปฏิบัติอย่างไรกับพระเชตวัน? พระองค์รับสั่งให้ถวายพระเชตวันแก่สงฆ์ในทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มา แล้วทรงอนุโมทนาวิหารทานของท่านอนาถบิณฑิกคหบดี

ท่านอนาถบิณฑิกคหบดี ได้บริจาคทรัพย์ในพระพุทธศาสนามากมาย กล่าว กันว่า ผู้ที่เกิดเป็นชายไม่มีใครบริจาคทรัพย์ในพระพุทธศาสนามากเท่าท่าน นอก จากพระเจ้าอโศกมหาราช

เรื่องทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์กราบไหว้ ลุกรับ ทำอัญชลีกรรม สามีจิกรรม ตามลำดับพรรษา ให้แบ่งอาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ ภัตตาหารอันเลิศ ตามลำดับพรรษา สาเหตุเกิดจากเมื่อคราวที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจากกรุงเวสาลีไปกรุงสาวัตถี พวกภิกษุอันเตวาสิกของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ รีบล่วงหน้าไปจับจองวิหาร จับจองที่ นอนเพื่อพระอุปัชฌาย์ เพื่ออาจารย์และเพื่อตนเองจนหมด

ท่านพระสารีบุตรไปถึงภายหลัง ไม่ได้ที่พัก จึงไปพักบริเวณร่มไม้ เวลาร่ำรุ่งอรุณ พระผู้มีพระภาคเสด็จลุกขึ้นทรงพระกาสะ ท่านพระสารีบุตรก็ได้กระแอมรับ พระองค์ ตรัสถามว่า ใครอยู่ที่นั่น? ท่านพระสารีบุตรทูลตอบว่า สารีบุตร พระพุทธเจ้าข้า? สารีบุตร ทำไมเธอจึงมาพักที่นี่เล่า?

ท่านพระสารีบุตรจึงกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามเหตุนั้น ภิกษุทั้งหลายรับว่าจริง จึงทรงตำหนิพวกภิกษุอันเตวาสิกของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ แล้วรับสั่งถามภิกษุทั้งหลายว่า ใครควรจะได้อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้บวชจากตระกูลกษัตริย์ควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้บวชจากตระกูลพราหมณ์ควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้บวชจากตระกูลคหบดีควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้ทรงสุตตันตะควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้ทรงพระวินัยควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้เป็นพระธรรมกถึกควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้ได้ปฐมฌานควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้ได้ทุติยฌานควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้ได้ตติยฌานควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้ได้จตุตถฌานควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้เป็นโสดาบันควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้เป็นสกทาคามีควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้เป็นอนาคามีควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้ได้วิชชา ๓ ควรจะได้?

ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ภิกษุผู้ได้อภิญญา ๖ ควรจะได้?

พระผู้มีพระภาคได้ทรงยกชาดกเรื่องสัตว์ ๓ สหาย (ในเล่มนี้ ๓๑๑/๑๒๔) ดูเทียบ ขุ.ชา. (แปล) ๒๗/๓๗/๑๖) มาแสดง มีนกกระทา ลิง และช้าง ทั้ง ๓ อยู่กันอย่างไม่เคารพไม่ยำเกรงกัน ต่อมาได้ปรึกษากันเพื่อจะหาผู้สูงวัยกว่ากัน จึงสอบถามเรื่องราวเก่า ๆ แก่กันและกัน

ช้างตอบว่า เมื่อยังเล็ก ตนเคยเดินคร่อมต้นไทร ต้นที่อยู่ใกล้พวกตน

ลิงตอบว่า เมื่อยังเล็ก ตนเคยนั่งบนพื้นดินกัดกินยอดไทรต้นนั้น

นกกระทากล่าวว่า ในที่แห่งโน้นมีต้นไทรใหญ่ เรากินผลของมันแล้วมาถ่ายมูล ที่ตรงนี้ ไทรต้นนี้เกิดจากเม็ดของต้นไทรที่เราถ่ายมูลไว้ ดังนั้นเราจึงเป็นผู้ใหญ่โดยชาติกำเนิด

จากนั้นช้างกับลิงได้กล่าวกับนกกระทาว่า พวกตนจะสักการะเคารพนับถือบูชา และเชื่อฟังนกกระทา

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายมีความเคารพมีความยำเกรงกันและกัน ดำเนินชีวิตอย่างเสมอภาคกันแล้วมีรับสั่งสรุปว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการกราบไหว้ การลุกรับ ทำอัญชลี

กรรม สามีจิกรรม อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ ตามลำดับพรรษา ภิกษุไม่พึงกีดกันเสนาสนะของสงฆ์ตามลำดับพรรษา รูปใดกีดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ? (ในเล่มนี้ ๓๑๑/๑๒๕-๑๒๖)

กิจที่ภิกษุทั้งหลายพึงกระทำแก่กันและกันตามลำดับพรรษา หมายถึงภิกษุปกติ กระทำแก่ภิกษุปกติ ยกเว้นภิกษุที่ประพฤติวุฏฐานวิธีออกจากอาบัติสังฆาทิเสสและ ภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงโทษ เช่น ถูกลงอุกเขปนียกรรม

กิจทุกอย่างพึงกระทำแก่กันและกันตามลำดับพรรษาก็จริง แต่มีอยู่เรื่องหนึ่ง ที่ไม่ต้องทำตามลำดับพรรษา คือ ไม่พึงถ่ายอุจจาระตามลำดับพรรษา ที่ไม่ต้องถ่าย อุจจาระตามลำดับพรรษานั้น เนื่องจากเกิดเรื่องขึ้น คือ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายถ่ายอุจจาระในวัจกุฏีตามลำดับพรรษา ภิกษุนวกะถึงวัจกุฏีก่อนก็ต้องรอ กลั้นอุจจาระจนเป็นลมสลบล้มลง

พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุไม่พึงถ่ายอุจจาระตามลำดับพรรษา รูปใดถ่าย ตามลำดับพรรษา ต้องอาบัติทุกกฏ เราอนุญาตให้ถ่ายอุจจาระตามลำดับผู้มาถึง (ในเล่มนี้ ๓๗๓/๒๔๒)

เรื่องบุคคลที่ภิกษุควรไหว้และไม่ควรไหว้ ครั้นพระผู้มีพระภาครับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายทำการกราบไหว้ ลุกรับ ทำอัญชลีกรรม สามีจิกรรม ให้อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศกันตามลำดับพรรษาแล้ว ได้ทรงแสดงบุคคลที่ภิกษุไม่ควรไหว้ ๑๐ จำพวก คือ

๑. ผู้อุปสมบทก่อนไม่ควรไหว้ผู้อุปสมบทภายหลัง

๒. ไม่ควรไหว้อนุปสัมปัน

๓. ไม่ควรไหว้ภิกษุนานาสังวาสผู้มีพรรษาแก่กว่าเป็นอธรรมวาที

๔. ไม่ควรไหว้มาตุคาม

๕. ไม่ควรไหว้บัณเฑาะก์

๖. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้กำลังอยู่ปริวาส

๗. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม

๘. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่มานัต

๙. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้กำลังประพฤติมานัต

๑๐. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่อัพภาน

จากนั้นได้ทรงแสดงบุคคลที่ภิกษุควรไหว้ ๓ จำพวก คือ

๑. ผู้อุปสมบทภายหลังควรไหว้ผู้อุปสมบทก่อน

๒. ควรไหว้ภิกษุนานาสังวาสผู้มีพรรษาแก่กว่าเป็นธรรมวาที

๓. ควรไหว้พระตถาคตผู้เป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ (ในเล่มนี้ ๓๑๒/๑๒๖-๑๒๗)

ต่อมาเกิดกรณีกีดกันหวงเสนาสนะขึ้นมา จึงทรงอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติ ๕ ประการ คือ

๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ ๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง

๓. ไม่ลำเอียงเพราะหลง ๔. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว

๕. รู้จักเสนาสนะที่ให้ถือแล้วและเสนาสนะที่ยังมิได้ให้ถือ

เป็นเสนาสนปัญญาปกะ คือ เป็นผู้จัดแจงเสนาสนะสำหรับภิกษุสงฆ์

ทรงสรรเสริญการเรียนพระวินัย ทรงพรรณนาคุณของท่านพระอุบาลีผู้ทรงพระ วินัย พระภิกษุทั้งที่เป็นเถระ ทั้งที่เป็นนวกะ ทั้งที่เป็นมัชฌิมะ พากันเรียนพระวินัย ในสำนักของท่านพระอุบาลี

๗. สังฆเภทขันธกะ ตอนที่ว่าด้วยการทำลายสงฆ์

มีเรื่องที่น่าสนใจ คือ เรื่องการที่เจ้าศากยะ ๖ องค์ คือ เจ้าภัททิยศากยะ เจ้าอนุรุทธศากยะ เจ้าอานนท์ศากยะ เจ้าภคุศากยะ เจ้ากิมพิลศากยะ เจ้าเทวทัต-โกลิยะ กับอุบาลีช่างกัลบก รวมเป็น ๗ ท่าน ออกบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธ ศาสนา เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อนุปิยนิคม ของพวกมัลลกษัตริย์

ทั้ง ๖ ท่านให้อุบาลีช่างกัลบกบวชก่อน เพื่อที่ตนจะได้ลุกรับกราบไหว้เป็นการ ตัดความถือตัวที่เป็นศากยะและโกลิยะ

ครั้งที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กรุงโกสัมพี พระเทวทัตถูกตัณหาความ มักใหญ่ครอบงำจิต ชักจูงให้อชาตศัตรูกุมารเลื่อมใสในอิทธิฤทธิ์ของตน คิดจะขอพระพุทธเจ้าปกครองภิกษุสงฆ์ พระเทวทัตได้เสื่อมจากฤทธิ์ พร้อมกับความคิดนั้น

ต่อมาถูกสงฆ์ทำปกาสนียกรรม จึงไปยุยงให้อชาตศัตรูกุมารปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระชนก ส่วนตนเองได้ส่งคนไปลอบปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาค แต่คนเหล่านั้นกลับเลื่อมใสในพระพุทธองค์ ได้ฟังอนุปุพพิกถาสำเร็จโสดาปัตติผลทุกคน

ต่อมา พระเทวทัตลงมือกลิ้งศิลาจากยอดภูเขาหวังจะปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาค แต่ทำได้เพียงยังพระโลหิตของพระผู้มีพระภาคให้ห้อขึ้นเท่านั้น

พระเทวทัตมิได้หยุดการกระทำเพียงเท่านั้น ได้สั่งคนให้ปล่อยช้างนาฬาคิรีไปปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาคอีก แต่ช้างนาฬาคิรีก็หมดพยศด้วยอำนาจพระเมตตา

เพื่อให้ประชาชนเลื่อมใส พระเทวทัตกับพรรคพวก คือ พระโกกาลิกะ พระ กฏโมรกติสสกะ พระขัณฑเทวีบุตร พระสมุทททัตตะได้พากันประพฤติเคร่งครัดแล้ว เข้าไปกราบทูลขอพระผู้มีพระภาคเพื่อให้ภิกษุสงฆ์ประพฤติอย่างที่พวกตนประพฤติ เรียกว่าวัตถุ ๕ ประการ คือ

๑. ภิกษุทั้งหลายควรอยู่ป่าตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดเข้าบ้าน ภิกษุรูปนั้น มีโทษ

๒. ภิกษุทั้งหลายควรเที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีกิจนิมนต์ ภิกษุรูปนั้นมีโทษ

๓. ภิกษุทั้งหลายควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีคหบดีจีวร ภิกษุรูปนั้นมีโทษ

๔. ภิกษุทั้งหลายควรอยู่โคนไม้ตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดอาศัยที่มุงที่บัง ภิกษุรูปนั้นมีโทษ

๕. ภิกษุทั้งหลายไม่ควรฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดฉันปลาและเนื้อ ภิกษุรูปนั้นมีโทษ

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาต โดยรับสั่งว่า ภิกษุรูปใดปรารถนาจะอยู่ในละแวกบ้านก็จงอยู่ ภิกษุรูปใดปรารถนาจะเที่ยวบิณฑบาตก็จงเที่ยวบิณฑบาต ภิกษุ รูปใดปรารถนาจะรับนิมนต์ก็จงรับ ภิกษุรูปใดปรารถนาจะถือผ้าบังสุกุลก็จงถือ ภิกษุ รูปใดปรารถนาจะรับผ้าคหบดีก็จงรับ

เราอนุญาตให้ภิกษุถือการอยู่ตามโคนไม้ ๘ เดือน(เว้นฤดูฝน) เราอนุญาตปลา และเนื้อที่บริสุทธิ์ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ

๑. ไม่ได้เห็น ๒. ไม่ได้ยิน

๓. ไม่นึกสงสัย

พระเทวทัตกับพรรคพวกพอใจที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาต เพราะประชาชน ที่ไม่รู้จะเข้าใจว่าพวกตนประพฤติปฏิบัติเคร่งครัด

เรื่องพระเทวทัตทูลขอวัตถุ ๕ ประการนี้ มาในนิทานต้นบัญญัติสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งสังฆาทิเสส (วิ.มหา. (แปล) ๑/๔๑๐/๔๔๓) แล้วครั้งหนึ่ง

ต่อมาเมื่อถึงวันอุโบสถพระเทวทัตได้ประกาศเรื่องที่ตนไปทูลขอวัตถุ ๕ ประการ แล้วพระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาต ชักจูงให้ผู้อื่นเห็นว่าพวกตนประพฤติเคร่งครัดกว่าพระผู้มีพระภาคแล้วได้พวกภิกษุผู้บวชใหม่ชาวกรุงเวสาลีประมาณ ๕๐๐ รูปเป็น พรรคพวกแล้วได้พากันไปยังคยาสีสประเทศ

ต่อมาพระผู้มีพระภาคได้ส่งท่านพระสารีบุตรกับท่านพระมหาโมคคัลลานะไปนำพวกภิกษุวัชชีบุตรเหล่านั้นกลับมา เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่พระเทวทัตทำลายสงฆ์ ขึ้นแล้ว ท่านพระอุบาลีได้เข้ากราบทูลถามถึงเหตุที่จัดว่าเป็นสังฆราชี (ความร้าวราน แห่งสงฆ์) และสังฆเภท(ความแตกแห่งสงฆ์)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสบอกเหตุที่ทำให้เป็นสังฆราชีและสังฆเภทแล้วสรุปว่า ภิกษุณีทำลายสงฆ์ไม่ได้ อุบาสกทำลายสงฆ์ไม่ได้ อุบาสิกาทำลายสงฆ์ไม่ได้ ได้แต่เพียงพยายามทำลาย

แต่ภิกษุปกติผู้มีสังวาสเสมอกันอยู่ในสมานสีมา ย่อมทำลายสงฆ์ได้

เรื่องท่านพระอุบาลีได้กราบทูลถามถึงเหตุที่ทำให้เกิดสังฆเภท พระผู้มีพระภาค ได้ทรงแสดงเหตุที่ทำให้เกิดสังฆเภท ๑๘ ประการ คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้

๑. แสดงอธรรมว่าเป็นธรรม

๒. แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม

๓. แสดงสิ่งที่มิใช่วินัยว่าเป็นวินัย

๔. แสดงวินัยว่ามิใช่วินัย

๕. แสดงสิ่งที่พระตถาคตไม่ได้ภาษิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้ว่า พระตถาคตได้ภาษิตไว้ ได้ตรัสไว้

๖. แสดงสิ่งที่พระตถาคตได้ภาษิตไว้ ได้ตรัสไว้ว่า พระตถาคตไม่ได้ภาษิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้

๗. แสดงจริยาวัตรที่พระตถาคตไม่ได้ประพฤติมาว่าพระตถาคตได้ประพฤติมา

๘. แสดงจริยาวัตรที่พระตถาคตได้ประพฤติมาว่าพระตถาคตไม่ได้ประพฤติมา

๙. แสดงสิ่งที่พระตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่าพระตถาคตได้บัญญัติไว้

๑๐. แสดงสิ่งที่พระตถาคตได้บัญญัติไว้ว่าพระตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้

๑๑. แสดงอนาบัติว่าเป็นอาบัติ

๑๒. แสดงอาบัติว่าเป็นอนาบัติ

๑๓. แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติหนัก

๑๔. แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติเบา

๑๕. แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ

๑๖. แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ

๑๗. แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ

๑๘. แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ

แล้วแยกพวกออกไป แยกกันทำอุโบสถ แยกกันทำปวารณา แยกกันทำสังฆกรรม จึงจะจัดว่าทำให้สงฆ์แตกกัน

จากนั้นท่านพระอุบาลีได้กราบทูลถามถึงเหตุที่ทำให้สงฆ์สามัคคีกัน พระผู้มี พระภาค ได้ทรงแสดงเหตุตรงกันข้ามจากเหตุที่ทำให้สงฆ์แตกกัน ๑๘ ประการนั้น คือ

๑. แสดงอธรรมว่าเป็นอธรรม

๒. แสดงธรรมว่าเป็นธรรม

๓. แสดงสิ่งมิใช่วินัยว่ามิใช่วินัย

๔. แสดงวินัยว่าเป็นวินัย

๕. แสดงสิ่งที่พระตถาคตไม่ได้ภาษิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้ว่า พระตถาคตไม่ได้ ภาษิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้

๖. แสดงสิ่งที่พระตถาคตได้ภาษิตได้ตรัสไว้ว่าพระตถาคตได้ภาษิตไว้ ได้ตรัสไว้

๗. แสดงจริยาวัตรที่พระตถาคตไม่ได้ประพฤติมาว่าพระตถาคตไม่ได้ประพฤติมา

๘. แสดงจริยาวัตรที่พระตถาคตได้ประพฤติมาว่าพระตถาคตได้ประพฤติมา

๙. แสดงสิ่งที่พระตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่าพระตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้

๑๐. แสดงสิ่งที่พระตถาคตได้บัญญัติไว้ว่าพระตถาคตได้บัญญัติไว้

๑๑. แสดงอนาบัติว่าเป็นอนาบัติ

๑๒. แสดงอาบัติว่าเป็นอาบัติ

๑๓. แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติเบา

๑๔. แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติหนัก

๑๕. แสดงอาบัติมีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติมีส่วนเหลือ

๑๖. แสดงอาบัติไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ

๑๗. แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ

๑๘. แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ

ไม่แยกพวกออกไป ไม่แยกกันทำอุโบสถ ไม่แยกกันทำปวารณา ไม่แยกกัน ทำสังฆกรรม นี้เป็นเหตุให้สงฆ์สามัคคีกัน

๘. วัตตักขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องข้อวัตร

วัตร คือข้อปฏิบัติ ๑๔ อย่าง คือ

๑. อาคันตุกวัตร	วัตรปฏิบัติของภิกษุผู้จรมา
๒. อาวาสิกวัตร	วัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ในอาวาส
๓. คมิกวัตร	วัตรปฏิบัติของภิกษุผู้ออกเดินทาง
๔. อนุโมทนาวัตร	วัตรปฏิบัติในการอนุโมทนา
๕. ภัตตัคควัตร	วัตรปฏิบัติในโรงฉัน
๖. ปิณฑจาริกวัตร	วัตรปฏิบัติของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต
๗. อารัญญิกวัตร	วัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า
๘. เสนาสนวัตร	วัตรปฏิบัติในที่อยู่อาศัย
๙. จันตาฆรวัตร	วัตรปฏิบัติในเรือนไฟ
๑๐. วัจจกุฏิวัตร	วัตรปฏิบัติในวัจกุฎี
๑๑. อุปัชฌายวัตร	วัตรปฏิบัติในพระอุปัชฌาย์
๑๒. สัทธิวิหาริกวัตร	วัตรปฏิบัติในสัทธิวิหาริก
๑๓. อาจาริยวัตร	วัตรปฏิบัติในพระอาจารย์
๑๔. อันเตวาสิกวัตร	วัตรปฏิบัติในอันเตวาสิก

วัตรปฏิบัติทั้ง ๑๔ อย่างนี้ เป็นข้อวัตรที่พึงปฏิบัติ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย แก่สิ่งของ สถานที่ที่เกี่ยวข้อง และเพื่อความผาสุกแก่เพื่อนพรหมจารีที่เข้าไปเกี่ยวข้อง

เฉพาะวัตรข้อ ๑๑-๑๔ คือ อุปัชฌายวัตร สัทธิวิหาริกวัตร อาจริยวัตร อันเตวาสิกวัตร ท่านพระสังคีติกาจารย์จัดไว้ในคัมภีร์มหาวรรค (วิ.ม. (แปล) ๔/๖๔-๗๙/๗๙-๑๑๖) ในลำดับแห่งอุปัตติเหตุ คือ เกิดเหตุที่สัทธิวิหาริกไม่ประพฤติ ชอบในพระอุปัชฌาย์และอันเตวาสิกไม่ประพฤติชอบในพระอาจารย์แล้วแห่งหนึ่ง

๙. ปาติโมกขัฏฐปนขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องการงดปาติโมกข์

เรื่องปาติโมกข์มีแสดงแล้วในอุโปสถขันธกะ (วิ.ม. (แปล) ๔/๑๓๒-๑๘๓/๒๐๗-๒๘๘) ส่วนหนึ่ง เรื่องปาติโมกข์ที่มาในจูฬวรรค (ภาค ๒) นี้ ว่าด้วยเรื่องการงด ปาติโมกข์ มีเหตุเกิดที่วัดบุพพารามที่นางวิสาขาสร้างถวาย

ในครั้งนั้น ในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ เป็นวันแสดงปาติโมกข์ ซึ่งพระองค์ทรงเป็น ผู้ยกขึ้นแสดงเอง ปาติโมกข์ที่ทรงยกขึ้นแสดงนี้ คือ โอวาทปาติโมกข์ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่เป็นทั้งคำสั่งและคำสอน พระองค์ทรงยกโอวาทปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในสีมาเดียวกับพระองค์ทุกกึ่งเดือน

ด้วยพระองค์เองจนถึงพรรษา ที่ ๒๐ แห่งการบำเพ็ญพุทธกิจ แล้วจึงทรงงดการยกโอวาทปาติโมกข์ขึ้นแสดง รับสั่ง ให้ภิกษุสงฆ์ยกอาณาปาติโมกข์ขึ้นแสดงกันเองทุกกึ่งเดือน

โอวาทปาติโมกข์ที่ทรงยกขึ้นแสดงนั้น มีใจความว่า

สพฺพปาปสฺส อกรณำ กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนำ เอตำ พุทฺธาน สาสนำ.
ขนฺตี ปรมำ ตโป ตีติกฺขา
นิพฺพานำ ปรมำ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี
สมโณ โหติ ปรำ วิเห?ยนฺโต.
อนูปวาโท อนูปฆาโต ปาติโมกฺเข จ สำวโร
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ ปนฺตญฺจ สยนาสนำ
อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตำ พุทฺธาน สาสนำ.

(ที.ม. ๑๐/๙๐/๔๓-๒๕, ขุ.ธ. ๒๕/๑๘๓-๑๘๕/๔๙-๕๐)

การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม
การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
นี้คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม
ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต
ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ
การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด การประกอบความเพียรในอธิจิต
นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย?

การแสดงโอวาทปาติโมกข์ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงทุกกึ่งเดือนเฉพาะแก่ ภิกษุสงฆ์ที่พักอยู่ในสีมาเดียวกับพระพุทธองค์ ภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในสีมาอื่น อยู่ในถิ่นอื่น ในวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ก็จะทำอุโบสถยกปาติโมกข์ คือ สิกขาบท ที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติขึ้นแสดงกันเองในสีมานั้น ๆ

การที่ภิกษุสงฆ์ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงกันเองนี้ พระผู้มีพระภาคได้ทรงดำริและทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถยกสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ขึ้นแสดงทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ (วิ.ม. (แปล) ๔/๑๓๓/๒๐๙,๑๓๖/๒๑๓)

อนึ่ง สิกขาบทที่ภิกษุสงฆ์ยกขึ้นแสดงในวันอุโบสถนั้น แต่ช่วงต้นพุทธกาลมาพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทได้เท่าไร ก็ยกสิกขาบทขึ้นแสดงเท่านั้น เช่น มีปรากฏในอังคุตตรนิกายว่า

สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้ มาถึงวาระที่จะยกขึ้นแสดงเป็นข้อ ๆ ตามลำดับทุกกึ่งเดือน? (องฺ.ติก. (แปล) ๒๐/๘๕/๓๑๑) ช่วงนั้นบัญญัติได้ ๑๕๐ สิกขาบท

สาเหตุที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงทำอุโบสถไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุสงฆ์ ก็เนื่องจากมีภิกษุไม่บริสุทธิ์ร่วมอยู่ด้วยพระองค์ได้มีรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายในครั้งนั้นว่า

ภิกษุทั้งหลาย มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่เราจะทำอุโบสถ จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในบริษัทที่ไม่บริสุทธิ์ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวไม่พึงฟังปาติโมกข์ รูปใดฟัง ต้องอาบัติทุกกฏ

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้งดปาติโมกข์แก่ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัว? (ในเล่มนี้ ๓๘๓-๓๘๖/ ๒๗๘-๒๘๕)

๑๐. ภิกขุนีขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องภิกษุณี

มีเรื่องที่น่าสนใจ คือ เรื่องที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สตรีบวชใน พระธรรมวินัยนี้ พึงทราบเหตุการณ์ก่อนที่จะทรงอนุญาตให้บวช หลังจากที่พระบรมศาสดาตรัสรู้แล้วเสด็จจาริกแสดงธรรมโปรดเหล่าเวไนยสัตว์เป็นลำดับ จนกระทั่งเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก ได้ทรงบวชให้นันทกุมารพระอนุชา ต่อมาอีก ๗ วัน ได้โปรดให้ท่านพระสารีบุตรบรรพชาราหุลกุมารเป็นสามเณร ขณะที่พระผู้มีพระภาคยังประทับอยู่ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้ไปกราบทูลขอบวชในพระธรรมวินัย พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาต ภายหลังพระนางปชาบดีโคตมีได้ปลงพระเกศา นุ่งห่มผ้ากาสายะ

ต่อมาเกิดเหตุการณ์ที่ฝ่ายพระญาติศากยวงศ์กับโกลิยวงศ์ทะเลาะแย่งน้ำกัน พระองค์เสด็จไปแสดงธรรม คือ อัตตทัณฑสูตร (ขุ.สุ. ๒๕/๙๔๒/๕๑๘) โปรดจน พระญาติทั้งฝ่ายศากยะและโกลิยะเลื่อมใส ยกพระกุมารให้บวชกับพระศาสดาฝ่ายละ ๒๕๐ องค์ รวม ๕๐๐ องค์

ต่อมามเหสีของภิกษุศากยะและโกลิยะ ๕๐๐ รูปนั้น ได้ส่งข่าวถึงภิกษุเหล่านั้น เพื่อให้สึกออกมา ทำให้ภิกษุเหล่านั้นเกิดความไม่ยินดีในการประพฤติพรหมจรรย์ พระผู้มีพระภาคทรงทราบเข้า ได้ทรงแสดงกุณาลชาดก (ขุ.ชา.อสีติ. (๕๓๖)๒๘/๘๙) โปรดภิกษุเหล่านั้นได้สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วพระผู้มีพระภาคได้พาภิกษุพระญาติ เหล่านั้นไปพักในป่ามหาวัน ได้ทรงสั่งสอนจนสำเร็จพระอรหัตตผลทุกรูป

ต่อมามเหสีของภิกษุศากยะและโกลิยะ ๕๐๐ รูปนั้น ได้ส่งข่าวไปถึงขอให้สึก ออกมา ภิกษุเหล่านั้นได้ส่งข่าวตอบไปว่า พวกท่านไม่ควรที่จะอยู่ครองเรือนอีกแล้ว

มเหสีเหล่านั้นทราบว่าสามีสำเร็จพระอรหัตตผลแล้วก็จะขอออกบวชบ้าง จึงพากันไปขออนุญาตพระนางปชาบดีโคตมี แล้วทั้งหมดก็ได้ปลงพระเกศานุ่งห่มผ้ากาสายะถือเพศบวชอุทิศพระพุทธองค์ในพระราชวังแล้วพากันเดินทางไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคที่กรุงเวสาลี ระยะทางถึง ๕๑ โยชน์ แม้พวกเจ้าศากยะและโกลิยะ จะจัดยานพาหนะถวาย ก็ไม่เดินทางด้วยยานพาหนะด้วยทรงเกรงว่า ถ้าโดยสารยานพาหนะไปจะเป็นการแสดงความไม่เคารพในพระศาสดา

พวกเจ้าศากยะและโกลิยะจึงส่งคนไปอำนวยความสะดวกถวายการอารักขา บรรทุกข้าวสาร เนยใสและน้ำมันเป็นต้น เต็มเกวียนคอยจัดอาหารให้เสวยจนถึงป่า มหาวัน เขตกรุงเวสาลี ศากิยาณีเหล่านั้นเดินทางกันจนเท้าบวมพอง

พระนางมหาปชาบดีโคตมี ไม่อาจเสด็จเข้าไปในวิหาร ทรงยืนกันแสงด้วยทรงดำริว่า พระพุทธองค์มิได้ทรงอนุญาตให้ตนบวช แต่ตัวท่านถือเพศบวชเอาเอง และเรื่องที่ตัวท่านถือเพศบวชเองก็รู้กันไปทั่ว ถ้าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตก็ดีไป ถ้าไม่ทรงอนุญาต ก็จักเกิดการครหามากมาย

ท่านพระอานนท์จึงช่วยกราบทูลขอพระศาสดาจนได้บรรพชาอุปสมบทด้วยรับครุธรรม ๘ ประการ ฝ่ายศากิยาณีและโกลิยาณีที่ไปทั้งหมดก็ได้บวชพร้อมกัน

เมื่ออุปสมบทแล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดา ได้เรียนกัมมัฏฐาน ในสำนักพระศาสดาแล้วไปเจริญภาวนา ต่อมาไม่นานก็ได้บรรลุ พระอรหัตตผลมีอภิญญาและปฏิสัมภิทาเป็นคุณบริวาร

ส่วนภิกษุณี ๕๐๐ รูป ได้ฟังโอวาทของท่านพระนันทกะ (นันทโกวาทสูตร ม.อุ. ๑๔/๓๙๘/๓๔๔) ก็ได้สำเร็จมรรคผล ผู้ที่สำเร็จต่ำสุดก็ชั้นโสดาบัน

พระนางปชาบดีโคตมีและภิกษุณีศากิยาณีโกลิยาณีทั้ง ๕๐๐ รูป นิพพานก่อน พระพุทธเจ้า

ก่อนที่ท่านและบริวารจะนิพพานนั้นท่านได้เข้าสมาบัติ ครั้นออกจากสมาบัติ แล้วก็ได้พิจารณาข้อปฏิบัติของตนจนเกิดโสมนัสยินดีแล้วท่านได้พิจารณาอายุสังขารของตน ก็ได้ทราบว่าตนสิ้นอายุแล้ว ภิกษุณีบริวารของท่านก็ได้พิจารณาอายุสังขารของตนแล้วก็ทราบว่าตนสิ้นอายุแล้วเช่นกัน

ภิกษุณีเหล่านั้นได้คำนึงว่า พวกตนจะอยู่ไม่ถึงพุทธปรินิพพาน อัครสาวกนิพพานอยู่ไม่ถึงพระราหุล พระอานนท์ พระนันทะนิพพาน เมื่อทราบดังนั้น พระ นางมหาปชาบดีโคตมีและภิกษุณีบริวารทั้งหมด จึงพากันไปกราบทูลลาพระพุทธเจ้า แล้วพากันนิพพานไป (ดู ม.อุ. ๑๔/๓๙๘/๓๔๔, ขุ.สุ. ๒๕/๙๔๒/๕๑๘, ขุ.สุ.อ. ๒/๙๔๒/๔๑๐, ขุ.เถรี.อ. ๑๗๗-๒๐๑, สารตฺถ.ฏีกา ๓/๔๐๒/๕๒๐-๕๒๑)

พระนางปชาบดีโคตมีได้อุปสมบทจากสำนักพระศาสดาด้วยรับครุธรรม ๘ ประการ ส่วนศากิยาณีทั้ง ๕๐๐ ได้อุปสมบทจากเอกโตสงฆ์ คือ ภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว สตรี เหล่าอื่นที่มีศรัทธาบวชในภายหลังต้องบวชในอุภโตสงฆ์ คือ บวชในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ ก่อนแล้วจึงไปบวชในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีกครั้ง ตามที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในครุธรรมข้อที่ ๖ ว่า

ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปีแล้ว

ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี คือรักษาศีล ๖ ข้อ

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. เว้นจากการประพฤติอันไม่เป็นพรหมจรรย์
๔. เว้นจากการกล่าวเท็จ

๕. เว้นจากการดื่มสุราและเมรัย

๖. เว้นจากการฉันอาหารในเวลาวิกาล

เมื่อรักษาธรรมทั้ง ๖ ข้อไม่ขาดตลอด ๒ ปี จึงจะขออุปสมบทเป็นภิกษุณีได้

วงศ์แห่งภิกษุณีสูญไปเร็ว เพราะปัจจัยหลายประการ เช่นกลุ่มภิกษุณีศากิยาณี ทั้ง ๕๐๐ รูป นิพพานกันหมดก่อนพุทธปรินิพพาน

การบวชเป็นภิกษุณีมีขั้นตอนหรือกฎเกณฑ์ที่ทำให้จำนวนภิกษุณีเพิ่มขึ้นช้ามาก แต่กลับลดน้อยลงจนสูญไปในที่สุด

สตรีผู้มีศรัทธาจะบวชเป็นภิกษุณี จะต้องบวชเป็นสามเณรีรักษาสิกขาบท ๖ ข้อมิให้ขาดเป็นเวลา ๒ ปี เรียกว่า สิกขมานา? แปลว่า ผู้นับจำนวนสิกขา (สิกฺขาสงฺขาเต ธมฺเม มานนโต เอวํลทฺธนามํ อนุปสมฺปนฺนํ อุปสมฺปาเทยฺย -กงฺขา. อ. ๓๙๗) ถ้าสิกขาบทข้อใดข้อหนึ่งขาดก็ต้องเริ่มต้นรักษาใหม่

การที่สิกขมานา(สามเณรี)ต้องรักษาสิกขาบท ๖ ข้อเป็นเวลา ๒ ปีนี้ จะพอดี กับข้อบัญญัติของฝ่ายปวัตตินี คือ อุปัชฌาย์ในฝ่ายภิกษุณีซึ่งสามารถบวชสตรีเป็นภิกษุณีได้ปีละ ๑ รูป โดยเว้นระยะ ๑ ปี คือ ๒ ปี ปวัตตินีจะบวชสตรีเป็นภิกษุณีได้เพียง ๑ รูป

นอกจากนี้ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณีกวดขันมาก ภิกษุณีต้องรักษา โดยไม่ล่วงละเมิดปาราชิก ๔ ข้อ ที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุสงฆ์ และที่ทรงบัญญัติ เพิ่มอีก ซึ่งเป็นข้อบัญญัติสำหรับภิกษุณีกวดขันมาก

ปาราชิกที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณี ๔ สิกขาบท คือ

๑. ภิกษุณีกำหนัดยินดีการที่บุรุษผู้กำหนัดจับต้องลูบคลำที่บริเวณ ใต้ไหปลาร้าลงมาเหนือเข่าขึ้นไปต้องอาบัติปาราชิก

ในการจับต้องเช่นนี้ ในฝ่ายภิกษุ ถ้าภิกษุยินดีในการที่สตรีจับต้อง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ไม่ขาดจากความเป็นภิกษุ

๒. ภิกษุณีไม่ทักท้วงภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก ไม่บอกให้ภิกษุณีอื่นทราบ ช่วยปกปิดความผิดของภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุณี ผู้ช่วยปกปิดนี้ต้องอาบัติปาราชิก

ในการปกปิดความผิดนี้ ในฝ่ายภิกษุ ถ้าภิกษุปกปิดอาบัติปาราชิกของ ภิกษุอื่นต้องอาบัติปาจิตตีย์ (วิ.มหา. (แปล) ๒/๓๙๘-๓๙๙/๕๑๐-๕๑๑)

๓. ภิกษุณีประพฤติตามภิกษุผู้ถูกสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนียกรรม โดยธรรม โดยวินัย โดยสัตถุศาสน์ ถูกภิกษุณีทั้งหลายตักเตือน ก็ยังประพฤติอยู่อย่างนั้น ถ้าถูกสวดสมนุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้อง อาบัติปาราชิก

ในการประพฤติตามภิกษุผู้ถูกสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนียกรรมนั้น ถ้าภิกษุประพฤติตามต้องอาบัติปาจิตตีย์ (วิ.มหา. (แปล) ๒/๔๒๓-๔๒๔/๕๓๒-๕๓๓)

๔. ภิกษุณีกำหนัดยินดีการที่บุรุษผู้กำหนัดจับมือ จับมุมสังฆาฏิ ยืนเคียงคู่ สนทนากัน มาที่นัดหมาย มาหา เดินตามเข้าไปที่ลับ ถูก ต้องกายกัน ต้องอาบัติปาราชิก

ในเรื่องนี้ ในฝ่ายภิกษุต้องอาบัติสูงสุดเพียงสังฆาทิเสส

ส่วนนี้น่าจะเป็นข้อปฏิบัติที่กวดขันยากแก่การปฏิบัติสำหรับผู้ที่บารมีไม่พอ รวมกับขั้นตอนการบวชเป็นภิกษุณี และปวัตตินี ผู้ที่จะบวชสตรีเป็นภิกษุณี ต้องบวชให้ปีเว้นปีและบวชให้ได้ครั้งละเพียง ๑ รูป เท่านั้น

วงศ์ของภิกษุณีนั้น เมื่อสำรวจดูในปกรณ์บาลีแล้ว น่าจะมีมาถึงหลังพุทธปรินิพพาน

ในปกรณ์ชั้นอรรถกถา วงศ์ภิกษุณีมีมาถึงช่วงประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ ครั้งตติยสังคายนา ในคราวที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงทำการฉลองวิหาร ๘,๔๐๐ หลัง ครั้งนั้นมีภิกษุถึง ๘๐ โกฏิ พระนางสังฆมิตตาพระธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราชได้บวชเป็นภิกษุณีในสำนักของภิกษุณีเหล่านั้นแล้วยังมาให้การอุปสมบทสตรีชาวสิงหลทวีปมีพระนางอนุฬาเทวีเป็นประธาน หลังจากนั้น วงศ์ภิกษุณีก็ไม่ปรากฏ

การจะบวชสตรีให้เป็นภิกษุณีในปัจจุบันดูจะเป็นการยากถ้าถือตามข้อ พระบัญญัติเพราะสตรีที่รักษาศีล ๖ ข้อ ครบ ๒ ปีแล้วต้องการจะบวชเป็นภิกษุณี จะต้องบวชในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ก่อน แล้วจึงจะบวชในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง

ส่วนการที่ฝ่ายมหายาน หรืออาจริยวาทยังมีการบวชสตรีเป็นภิกษุณีได้นั้น เนื่องจากทางฝ่ายมหายานได้ถอนข้อบัญญัติเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วจึงยังมีการบวชเป็นภิกษุณีอยู่

๑๑-๑๒. ปัญจสติก-สัตตสติกขันธกะ ตอนที่ว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูปทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และพระอรหันต์ ๗๐๐ รูปทำสังคายนา ครั้งที่ ๒

เรื่องการสังคายนา ๒ ครั้ง พระสังคีติกาจารย์ผู้ทำตติยสังคายนา ได้บรรจุไว้ในคัมภีร์วินัยปิฎก จูฬวรรค ในคัมภีร์จูฬวรรคได้แสดงเรื่องการสังคายนาเพียง ๒ ครั้ง ส่วนในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาได้แสดงเรื่องการสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓

ปฐมสังคีติ การสังคายนาครั้งที่ ๑ ได้กระทำกันเมื่อพระผู้มีพระภาคดับขันธปรินิพพานได้ ๓ เดือน

การสังคายนาครั้งที่ ๒ ได้กระทำกันเมื่อพระผู้มีพระภาคดับขันธปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี

การสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้กระทำกันเมื่อพระผู้มีพระภาคดับขันธปรินิพพานได้ ๒๑๘ ปี (บางแห่งว่า ๒๓๔ ปี บางแห่งว่า ๒๘๗ ปี)

อนุมานเอาว่า ในการสังคายนาครั้งที่ ๓ พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายได้ บรรจุเรื่องการสังคายนา ๒ ครั้งที่ผ่านมาเข้าไว้ในพระวินัยปิฎก จูฬวรรค คัมภีร์พระไตรปิฎกจัดว่าสมบูรณ์แล้วตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๓ เพราะในการทำสังคายนา ครั้งนี้ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ได้รจนากถาวัตถุปกรณ์ขึ้นด้วย (จัดเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๗)

การสังคายนาครั้งที่ ๑ ปรารภเหตุที่สุภัททภิกษุผู้บวชเมื่อแก่กล่าวจ้วงจาบ พระธรรมวินัยและปรารภที่จะทำให้พระธรรมวินัยรุ่งเรืองอยู่สืบไป พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป มีพระมหากัสสปะเป็นประธานและเป็นผู้ถาม พระอุบาลีเป็นผู้วิสัชนาพระวินัย พระอานนท์เป็นผู้วิสัชนาพระสูตรและพระอภิธรรม

ประชุมกันทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ภูเขาเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ เมื่อหลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน โดยพระเจ้า อชาตศัตรูทรงเป็นศาสนูปถัมภก สิ้นเวลา ๗ เดือนจึงเสร็จ

ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ นี้ ได้สังคายนาพระวินัยก่อน เพราะพระวินัย จัดว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังคงอยู่ พระศาสนาก็ชื่อว่ายังคงอยู่ ท่านพระมหากัสสปะได้ถามท่านพระอุบาลีว่า ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ พระผู้มีพระภาค ทรงบัญญัติ ณ ที่ไหน ท่านพระอุบาลีก็ตอบว่า บัญญัติ ณ กรุงเวสาลี

ท่านพระมหากัสสปะก็ถามท่านพระอุบาลีว่าปรารภใคร เพราะเรื่องอะไร ถาม ถึงวัตถุบ้าง นิทานบ้าง บุคคลบ้าง บัญญัติบ้าง อนุบัญญัติบ้าง อาบัติบ้าง อนาบัติบ้าง

ท่านพระอุบาลีก็ตอบทุกเรื่องที่ถาม ได้ยกปาราชิก ๔ สิกขาบทขึ้นสู่สังคายนา แล้วตั้งไว้ว่า นี้ชื่อปาราชิกกัณฑ์? ได้ยกสังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า เตรสกัณฑ์? (สังฆาทิเสสกัณฑ์) ได้ยกอนิยต ๒ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า อนิยตกัณฑ์? ได้ยกนิสสัคคีย์ ๓๐ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า นิสสัคคียปาจิตติยกัณฑ์? ได้ยกปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบท ขึ้นตั้งไว้ว่า ปาจิตติยกัณฑ์? ได้ยกปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบทขึ้น ตั้งไว้ว่า ปาฏิเทสนียกัณฑ์? ได้ยกเสขิยะ ๗๕ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า เสขิยกัณฑ์? ได้ยกธรรม ๗ อย่างขึ้นตั้งไว้ว่า อธิกรณสมถะ?

ครั้นยกมหาวิภังค์ขึ้นสู่สังคายนาแล้วก็ยกภิกขุนีวิภังค์ขึ้นสู่สังคายนา แล้วยกขันธกะ(คือมหาวรรคและจูฬวรรค) และปริวารขึ้นสู่สังคายนา เป็นอันว่าได้ยกพระวินัยปิฎกขึ้นสู่สังคายนาแล้ว พอปุจฉาวิสัชนาจบ พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ รูป ก็ได้สาธยายโดยทำนองที่ยกขึ้นสู่สังคายนานั่นแล

พระวินัยปิฎกทั้งหมดมี ๑๖๙ ภาณวาร ท่านแบ่งพระวินัยปิฎกเป็น ๓ ส่วน คือ (๑) อุภโตวิภังค์มี ๖๔ ภาณวาร (๒) ขันธกะ (มหาวรรคและจูฬวรรค)มี ๘๐ ภาณวาร (๓) ปริวารมี ๒๕ ภาณวาร (วิ.อ. ๑/๑๕,๑๗, สารตฺถ.ฏีกา ๑/๗๕,๘๓)

คำว่า ภาณวาร? แปลว่า วาระแห่งการสวด? ๑ ภาณวาร หมายถึงวาระแห่งการสวด ๑ จบ ๑๐๐ ภาณวาร หมายถึงวาระแห่งการสวด ๑๐๐ จบ

ท่านอธิบายไว้ว่า ๑ ภาณวาร มีจำนวนอักษรประมาณ ๘,๐๐๐ อักษร

ภาณวาโรติ :-

อฏฺ?กฺขรา เอกปทำ	เอกคาถา จตุปฺปทำ
คาถา เจกา มโต คนฺโถ	คนฺโถ พาตฺตึสตกฺขโร.
พาตฺตึสกฺขรคนฺถานำ	ปญฺาสทฺวิสตำ ปน
ภาณวาโร มโต เอโก	สฺวฏฺ?กฺขรสหสฺสโกติ.

เอวำ อฏฺ?กฺขรสหสฺสปริมาโณ ปาโ? วุจฺจติ, ภณิตพฺโพ วาโร ยสฺสาติ หิ ภาณวาโร, เอเกน สชฺฌายนมคฺเคน กเถตพฺพวาโร (ที.สี.ฏีกา(อภินว) ๑/๙๗)

อักษร(พยางค์) ๘ อักษร นับเป็น ๑ บท

๔ บทนับเป็น ๑ คาถา ๑ คาถานับเป็น ๑ คันถะ

๑ คันถะมี ๓๒ อักษร

๒๕๐ คันถะ นับเป็น ๑ ภาณวาร

๑ ภาณวาร มีประมาณ ๘,๐๐๐ อักษร

พระบาลีประมาณ ๘,๐๐๐ อักษร นับเป็น ๑ ภาณวาร คือ วาระที่จะพึง สวดสาธยายครั้งหนึ่ง

พระวินัยปิฎก ๕ คัมภีร์ ๘ เล่มหนังสือ มีจำนวน ๑๖๙ ภาณวาร คิดเป็น ตัวอักษรหรือพยางค์ ก็ตกประมาณ ๑,๓๕๒,๐๐๐ อักษร (หนึ่งล้านสามแสนห้าหมื่น สองพันอักษร)

แต่คัมภีร์ที่แต่งเป็นคาถาล้วนบางคัมภีร์นับ ๑ ปริจเฉทเป็น ๑ ภาณวาร ปริจเฉทหนึ่งก็มี ๘๐ คาถาบ้าง ๗๐ คาถาบ้าง เช่นคัมภีร์ทีปวงศ์

เมื่อสังคายนาพระวินัยปิฎกเสร็จเรียบร้อย พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย ได้มอบหมายให้ท่านพระอุบาลีรับไปบอกนิสิตของตนให้ศึกษาทรงจำสืบต่อ

หลังจากนั้นได้เริ่มสังคายนาพระธรรม ท่านพระมหากัสสปะเป็นผู้ถามพระสูตร ต่าง ๆ ว่าพระผู้มีพระภาคทรงแสดงที่ไหน ปรารภใคร เพราะเรื่องอะไร

ท่านพระอานนท์ก็ตอบว่า แสดงที่เมืองนั้น ปรารภบุคคลนั้น เพราะเรื่องนั้น

ท่านพระมหากัสสปะได้ถามท่านพระอานนท์ถึงนิทานบ้าง บุคคลบ้าง แห่งพระสูตรนั้น ๆ โดยทำนองนั้น ได้ถามตอบจนจบนิกายทั้ง ๕ คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย ขุททกนิกาย

ทีฆนิกายมีพระสูตร ๓๔ สูตร มัชฌิมนิกายมีพระสูตร ๑๕๐ สูตร สังยุตต นิกาย มีพระสูตร ๗,๗๖๒ สูตร อังคุตตรนิกายมีพระสูตร ๘,๕๕๗ สูตร

ขุททกนิกายมี ๑๕ ประเภท คือ

๑. ขุททกปาฐะ ๒. ธัมมบท

๓. อุทาน ๔. อิติวุตตกะ

๕. สุตตนิบาต ๖. วิมานวัตถุ

๗. เปตวัตถุ ๘. เถรคาถา

๙. เถรีคาถา ๑๐. ชาดก

๑๑. นิทเทส ๑๒. ปฏิสัมภิทามรรค

๑๓. อปทาน ๑๔. พุทธวงศ์

๑๕. จริยาปิฎก

ในการสังคายนาพระสูตรนี้พอสังคายนาทีฆนิกายประมาณ ๖๔ ภาณวารจบ พระสังคีติกาจารย์ได้มอบหมายให้ท่านพระอานนท์ รับไปบอกนิสิตของตนให้ศึกษาทรงจำสืบต่อ

เมื่อสังคายนามัชฌิมนิกายประมาณ ๘๐ ภาณวารจบ พระสังคีติกาจารย์ได้มอบหมายให้นิสิตทั้งหลายของท่านพระสารีบุตรรับไปศึกษาทรงจำสืบต่อ

เมื่อสังคายนาอังคุตตรนิกายประมาณ ๑๒๐ ภาณวารจบ พระสังคีติกาจารย์ ได้มอบหมายให้ท่านพระอนุรุทธะรับไปบอกให้นิสิตของตนศึกษาทรงจำสืบต่อ (ดู วิ. อ. ๑/๕-๓๐, สารตฺถ.ฏีกา ๑/๗๔-๗๙)

ในการมอบหมายหน้าที่ศึกษาทรงจำพระธรรมวินัยนี้ พระมหาเถระทั้งหลาย ได้มอบหมายพระธรรมวินัยเป็นส่วน ๆ แก่คณะหนึ่ง ๆ เพื่อมิให้พระปริยัติอันตรธาน ไป โดยมอบหมายว่า ท่านทั้งหลาย จงบริหารพระธรรมวินัยส่วนนี้ ทั้งพระบาลีและอรรถกถา ถ้าสามารถจะเล่าเรียนมากกว่านั้นก็ได้ ได้มอบหมายหน้าที่ทรงจำสืบต่อพระธรรมวินัยทั้งสิ้นเป็นส่วน ๆ

พระสาวกทั้งหลายที่รับหน้าที่ศึกษาทรงจำสืบต่อพระธรรมวินัย ก็จะถูกขนานนามตามชื่อนิกายนั้น ๆ ผู้ทรงจำทีฆนิกาย เรียกว่า ทีฆภาณกาจารย์ ผู้ทรงจำมัชฌิมนิกาย เรียกว่า มัชฌิมภาณกาจารย์ ผู้ทรงจำสังยุตตนิกาย เรียกว่า สังยุตตภาณกาจารย์ ผู้ทรงจำอังคุตตรนิกาย เรียกว่า อังคุตตรภาณกาจารย์ ผู้ทรงจำชาดก เรียกว่า ชาตกภาณกาจารย์ ผู้ทรงจำพระอภิธรรมปิฎก เรียกว่า อาภิธัมมิกาจารย์ ส่วนผู้ทรงจำพระวินัย เรียกว่า พระวินัยธร

พระสาวกเหล่านั้นซึ่งรับหน้าที่ทรงจำพระธรรมวินัย จะละทิ้งส่วนที่เป็นภาระหน้าที่ของตนไปศึกษาเล่าเรียนส่วนอื่นไม่ได้ (วิมติ.ฏีกา ๒/๒๗)

เมื่อสังคายนาพระสูตร ๔ นิกายคือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย จบลงแล้ว ก็ได้สังคายนาพระอภิธรรมปิฎก พอถามตอบพระ อภิธรรมปิฎกเสร็จ พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ก็ได้กระทำการสาธยาย ตามนัยที่ถามตอบกัน

ต่อจากนั้นได้กระทำการสังคายนาชาดก มหานิทเทส ปฏิสัมภิทามรรค อปทาน สุตตนิบาต ขุททกปาฐะ ธัมมบท อุทาน อิติวุตตกะ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ตั้งไว้ว่า ขุททกนิกาย?

ทีฆภาณกาจารย์มีมติว่า พระสังคีติกาจารย์ผู้ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ จัด ขุททกนิกายเข้าในพระอภิธรรมปิฎก

มัชฌิมภาณกาจารย์มีมติว่า ขุททกนิกายทั้งหมดกับจริยาปิฎกและพุทธวงศ์นับเนื่องในพระสุตตันตปิฎก

ในการสังคายนาจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยนั้น พระสังคีติกาจารย์ได้จัดพระพุทธพจน์ทั้งหมดโดยนัยต่าง ๆ คือ

๑. จัดเป็น ๑ อย่าง ด้วยอำนาจรส พระพุทธพจน์ทั้งหมดที่พระผู้มีพระภาค ทรงพร่ำสอนเทวดามนุษย์นาคและยักษ์เป็นต้นและที่ทรงอุทานด้วยพระองค์เองตั้งแต่ ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณจนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสส- นิพพานธาตุ ตลอด ๔๕ ปี มีรสเดียว คือ วิมุตติรส

๒. จัดเป็น ๒ อย่าง คือ (๑) ธรรม (๒) วินัย

๓. จัดเป็น ๓ อย่าง คือ (๑) ปฐมพุทธพจน์ (๒) มัชฌิมพุทธพจน์ (๓) ปัจฉิมพุทธพจน์

ปฐมพุทธพจน์ ได้แก่ คาถาพุทธอุทานว่า

อเนกชาติสํสารํ สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ

คหการ์ คเวสนฺโต ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุนํ.
คหการก ทิฏฺโ?สิ ปุนเคหํ น กาหสิ
สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา คหกูฏ์ วิสงฺขตํ
วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา.

(ขุ.ธ. ๒๕/๑๕๓-๑๕๔/๔๔)

เราเมื่อตามหานายช่างผู้สร้างเรือนไม่พบ
จึงท่องเที่ยวไปในสงสาร เป็นอเนกชาติ
การเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์
นายช่างเอ๋ย เราพบท่านแล้ว ท่านจะสร้างเรือนไม่ได้อีก
ซี่โครงทุกซี่ของท่านเราหักแล้ว ยอดเรือนเราก็รื้อแล้ว
จิตของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว
เราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาแล้ว

นี้จัดเป็นปฐมพุทธพจน์

มัชฌิมพุทธพจน์ ได้แก่พระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เวไนยสัตว์ช่วงหลังตรัสรู้จนถึงก่อนดับขันธปรินิพพาน

นี้จัดเป็นมัชฌิมพุทธพจน์

ปัจฉิมพุทธพจน์ ได้แก่ปัจฉิมโอวาทที่ทรงประทานแก่ภิกษุทั้งหลายในกาลใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า หนฺท ทานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ? (ที.ม. ๑๐/๒๑๘/๑๓๕)

ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไป เป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด?

นี้จัดเป็นปัจฉิมพุทธพจน์

๔. จัดเป็น ๓ อย่าง ด้วยอำนาจปิฎก คือ (๑) พระวินัยปิฎก (๒) พระ สุตตันตปิฎก (๓) พระอภิธรรมปิฎก

๕. จัดเป็น ๕ อย่าง ด้วยอำนาจนิกาย คือ (๑) ทีฆนิกาย (๒) มัชฌิมนิกาย (๓) สังยุตตนิกาย (๔) อังคุตตรนิกาย (๕) ขุททกนิกาย

๖. จัดเป็น ๙ อย่าง ด้วยอำนาจองค์ คือ

(๑) สุตตะ ได้แก่อุภโตวิภังค์ นิทเทส ขันธกะ ปริวาร พระสูตรใน สุตตนิบาต และพระพุทธพจน์อื่น ๆ ที่มีชื่อว่าสุตตะหรือสุตตันตะ

(๒) เคยยะ ได้แก่ความที่มีร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน หมายถึง พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมดโดยเฉพาะสคาถวรรคในสังยุตตนิกาย

(๓) เวยยากรณะ ได้แก่ความร้อยแก้วล้วน หมายเอาพระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่ไม่มีคาถา และพระพุทธพจน์ที่ไม่จัดเข้าใน องค์ ๘ ข้อที่เหลือ

(๔) คาถา ได้แก่ความร้อยกรองล้วน หมายเอาธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วนในสุตตนิบาตที่ได้ชื่อว่าพระสูตร

(๕) อุทาน ได้แก่พระคาถาที่ทรงเปล่งออกมาด้วยพระทัยอันสหรคต ด้วยโสมนัสสัมปยุตด้วยญาณ พร้อมทั้งข้อความอันประกอบอยู่ด้วย รวมเป็นสูตร ๘๒ สูตร ที่เป็นร้อยแก้วก็มี (ดู ขุ.อุ. ๒๕/๗๑/๒๑๒,๗๓/๒๑๓,๗๔/๒๑๔)

(๖) อิติวุตตกะ ได้แก่พระสูตร ๑๑๐ สูตรที่พระสังคีติกาจารย์เริ่มด้วยคำว่า วุตฺตำ เหตำ ภควตา?

(๗) ชาตกะ ได้แก่ชาดก ๕๕๐ เรื่องมีอปัณณกชาดกเป็นต้น มีเวสสันดรชาดกเป็นที่สุด

(๘) อัพภูตธรรม ได้แก่พระสูตรที่ว่าด้วยเหตุอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏทุกสูตร เช่นที่ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายความเป็นอัจฉริยะไม่เคย ปรากฏ ๔ ประการมีอยู่ในอานนท์? เป็นต้น

(๙) เวทัลละ ได้แก่พระสูตรแบบถามตอบซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้และความพอใจถามต่อ ๆ ไปเช่น จูฬเวทัลลสูตร มหาเวทัลลสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร สักกปัญหสูตร สังขารภาริยสูตร และมหาปุณณมสูตร

๗. จัดเป็น ๘๔,๐๐๐ ด้วยอำนาจพระธรรมขันธ์ พระพุทธพจน์ทั้งหมดจัดเป็น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ตามที่ท่านพระอานนท์กล่าวตอบโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ซึ่งถามว่า ท่านทรงจำธรรมของพระศาสดาได้เท่าไร ดังนี้

ทฺวาสีติ พุทฺธโต คณฺหึ เทฺว สหสฺสานิ ภิกฺขุโต
จตุราสีติสหสฺสานิ เย เม ธมฺมา ปวตฺติโน?

(ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๒๗/๓๙๙)

เราได้เรียนมาจากพระพุทธเจ้า ๘๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จากภิกษุ ๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จึงรวมพระธรรมที่เราชำชองคล่องปากได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์?

ในการนับพระธรรมขันธ์นั้น พระสูตรที่มีอนุสนธิ คือ ความต่อเนื่องเป็นอันเดียวกัน เช่น สติปัฏฐานสูตร (ที.ม. ๑๐/๓๗๓/๒๔๘, ม.มู. ๑๒/๑๐๖/๗๗, สำ.ม. ๑๙/๓๖๗/๑๒๓) นับเป็น ๑ พระธรรมขันธ์

พระสูตรที่มีหลายอนุสนธิ เช่น มหาปรินิพพานสูตร (ที.ม. ๑๐/๓/๖๕) ซึ่ง เป็นพระธรรมเทศนาเรื่องต่าง ๆ ในฐานะต่างกัน นับพระธรรมขันธ์ตามจำนวนอนุสนธิ ที่เป็นคาถาพันธ์ คาถาที่ถามปัญหา เช่น คาถาที่เทวดาทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

กติ ฉินฺเท กติ ชเห กติ จุตฺตริ ภาวเย
กติ สงฺคาติโค ภิกฺขุ โอฆติณฺโณ?ติ วุจฺจติ?

(สำ.ส. ๑๕/๕/๓)

บุคคลควรตัดธรรมเท่าไร
ควรละธรรมเท่าไร
ควรบำเพ็ญธรรมเท่าไรให้ยิ่งขึ้นไป
ภิกษุก้าวล่วงธรรมเป็นเครื่องข้องเท่าไร
พระองค์จึงตรัสว่า ข้ามโอฆะได้?

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมขันธ์

คาถาที่ตอบปัญหา เช่น คาถาที่พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเทวดานั้นว่า

ปญฺจ ฉินฺเท ปญฺจ ชเห ปญฺจ จุตฺตริ ภาวเย
ปญฺจสงฺคาติโค ภิกฺขุ โอฆติณฺโณ?ติ วุจฺจติ?

(สำ.ส. ๑๕/๕/๔)

บุคคลควรตัดธรรม ๕ ประการ
ควรละธรรม ๕ ประการ
ควรเจริญธรรม ๕ ประการให้ยิ่งขึ้นไป
ภิกษุก้าวล่วงธรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการ ได้แล้ว
เราจึงกล่าวว่า ข้ามโอฆะได้?

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมขันธ์

ในพระอภิธรรม การจำแนกเป็นติกะหนึ่งในนิกเขปกัณฑ์ เช่น

กตเม ธมฺมา กุสลา ? ตีณิ กุสลมูลานิ :- อโลโภ อโทโส อโมโห, ตสฺมฺปยุตฺโต เวทนากฺขนฺโธ สญฺากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิ่าณกฺขนฺโธ, ตสมุฏฺ?านำ กายกมฺมำ วจีกมฺมำ มโนกมฺมำ. อิเม ธมฺมา กุสลา.

กตเม ธมฺมา อกุสลา ? ตีณิ อกุสลมูลานิ :- โลโภ โทโส โมโห, ตเทกฏ?า จ กิเลสา ตสฺมฺปยุตฺโต เวทนากฺขนฺโธ สญฺากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺาณกฺขนฺโธ, สสมุฏฺ?านำ กายกมฺมำ วจีกมฺมำ มโนกมฺมำ. อิเม ธมฺมา อกุสลา.

กตเม ธมฺมา อพฺยากตา ? กุสลากุสลานำ ธมฺมานำ วิปากา กามาวจรา รูปาวจรา อรูปาวจรา อปริยาปนฺนา :- เวทนากฺขนฺโธ สญฺากฺขนฺโธ สงฺขา-รกฺขนฺโธ วิญฺาณกฺขนฺโธ. เย จ ธมฺมา กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมฺมวิปากา สพฺพญฺจ รูปำ, อสงฺขตา จ ธาตุ. อิเม ธมฺมา อพฺยากตา (อภิ.สงฺ. ๓๔/๙๘๕-๙๘๗/๒๓๙)

แปลว่า สภาวธรรมที่เป็นกุศล เป็นไฉน กุศลมูล ๓ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ได้แก่ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ที่สัมปยุตด้วยกุศลมูลนั้น กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ที่มีกุศลมูลนั้นเป็นสมุฏฐาน สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นกุศล

สภาวธรรมที่เป็นอกุศล เป็นไฉน อกุศลมูล ๓ คือ โลภะ โทสะ โมหะ และ กิเลสที่ตั้งอยู่ในฐานะเดียวกันกับอกุศลมูลนั้น ได้แก่เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ที่สัมปยุตด้วย

อกุศลมูลนั้น กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมที่มีอกุศลมูลนั้นเป็นสมุฏฐาน สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นอกุศล

สภาวธรรมที่เป็นอัพยากฤต เป็นไฉน วิบากแห่งสภาวธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ซึ่งเป็นกามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร และที่ไม่นับเนื่องในวัฏฏทุกข์ ได้แก่ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ สภาวธรรมที่เป็นกิริยา ไม่เป็นกุศล ไม่เป็นอกุศล และไม่เป็นวิบากแห่งกรรม รูปทั้งหมด และธาตุที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง สภาวธรรมเหล่านี้ชื่อว่า เป็นอัพยากฤต?

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมขันธ์

ที่จำแนกเป็นทุกะหนึ่ง เช่น

กตเม ธมฺมา เหตู ? ตโย กุสลเหตู, ตโย อกุสลเหตู, ตโย อพฺยากต-เหตู?ติอาทิ (อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๐๕/๒๕๐)

แปลว่า สภาวธรรมที่เป็นเหตุ เป็นไฉน เหตุที่เป็นกุศลมี ๓ เหตุที่เป็นอกุศล มี ๓ เหตุที่เป็นอัพยากฤตมี ๓? เป็นต้น

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมขันธ์

ส่วนในพระวินัย ก็มีวัตถุ มีมาติกา มีบทภาชนีย์ มีอันตราบัติ มีอาบัติ มีอนาบัติ มีติกปริจเฉท ส่วนหนึ่ง ๆ นับ ๑ พระธรรมขันธ์ เช่น

วัตถุ คือ เรื่อง เช่น สุทินนกัณฑ์ เรื่องพระสุทิน (วิ.มหา. ๑/๒๔-๓๙/๑๔-๒๖) นับเป็น ๑ พระธรรมขันธ์

มาติกา คือ ตัวสิกขาบท เช่น

โย ปน ภิกฺขุ ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺย อนฺตมโส ติรจฺฉานคตายปิ, ปาราชิโก โหติ อสංวาโส (วิ.มหา. ๑/๔๔/๓๐)

แปลว่า อนึ่ง ภิกษุใดถึงพร้อมด้วยสิกขาและอาชีพภิกษุทั้งหลาย ไม่บอกคืนสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ พึงเสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้?

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมขันธ์

บทภาชนีย์ คือ การจำแนกความแห่งสิกขาบท เช่น

โย ปนาติ โย ยาทิโส ฯเปฯ อสංวาโสติ สංวาโส นาม เอกกมฺมํ เอกุทฺเทโส สมสิกฺขตา, เอโส สංวาโส นาม. โส เตน สทฺธึ นตฺถิ. เตน วุจฺจติ อสංวาโสติ (วิ.มหา. ๑/๔๕-๕๕/๓๐-๓๗)

แปลว่า คำว่า อนึ่ง ... ใด คือ ผู้ใด ผู้เช่นใด ฯลฯ

คำว่า หาสังวาสมิได้ อธิบายว่า ที่ชื่อว่า สังวาส ได้แก่ กรรมที่ทำร่วมกัน อุทเทสที่สวดร่วมกัน ความมีสิกขาเสมอกัน นี้ชื่อว่าสังวาส สังวาสนั้นไม่มีกับภิกษุ รูปนั้นด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า หาสังวาสมิได้

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมขันธ์

อันตราบัติ คือ อาบัติที่บัญญัติในระหว่างสิกขาบท เช่น ปฏิลาตๆ อุกฺขิปติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส (วิ.มหา. ๒/๓๕๕/๒๘๐)

แปลว่า ภิกษุเก็บดุ้นไฟที่ตกเข้าที่เดิมต้องอาบัติทุกกฏ (ภิกษุไม่เป็นไข้ก่อไฟผิง ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ขณะที่ผิงเก็บดุ้นฟืนใส่ต้องอาบัติทุกกฏ)

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมขันธ์

อนาบัติ คือ ไม่ต้องอาบัติ เช่น

อนาปตฺติ อชานนฺตสฺส อสาทิยนฺตสฺส อุมฺมตฺตกสฺส ขิตฺตจิตฺตสฺส

เวทนาฏฺฏสฺส อาทิกมฺมิกสฺส (วิ.มหา. ๑/๖๖/๔๔)

แปลว่า ภิกษุต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ คือ

๑. ภิกษุไม่รู้สึกตัว ๒. ภิกษุไม่ยินดี

๓. ภิกษุวิกลจริต ๔. ภิกษุมีจิตฟุ้งซ่าน

๕. ภิกษุผู้กระสับกระส่ายเพราะเวทนา ๖. ภิกษุต้นบัญญัติ

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมขันธ์

ติกปริจเฉท มีติกปาจิตตีย์ติกทุกกฏเป็นต้น ติกปาจิตตีย์ เช่น

ทสาหาติกฺกนฺเต อติกฺกนฺตสญฺี, นิสฺสคฺคิยำ ปาจิตฺติยำ. ทสาหาติกฺกนฺเต เวมติโก, นิสฺสคฺคิยำ ปาจิตฺติยำ. ทสาหาติกฺกนฺเต อนติกฺกนฺตสญฺี, นิสฺสคฺคิยำ ปาจิตฺติยำ (วิ.มหา. ๒/๔๖๘/๔)

แปลว่า จีวรเกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุสำคัญว่าเกินกำหนดแล้ว ต้องอาบัติ นิสสัคคิยปาจิตตีย์

จีวรเกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

จีวรเกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุสำคัญว่ายังไม่เกินกำหนด ต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมขันธ์

เมื่อสังคายนาจัดเป็นประเภทต่าง ๆ คณะผู้ชำนาญการมีท่านพระมหากัสสปะ เป็นประธานได้ร้อยกรองกำหนดประเภทไว้ว่า นี้เป็นพระธรรม นี้เป็นพระวินัย นี้ เป็นปฐมพุทธพจน์ นี้เป็นมัชฌิมพุทธพจน์ นี้เป็นปัจฉิมพุทธพจน์ นี้เป็นพระวินัยปิฎก นี้เป็นพระสุตตันตปิฎก นี้เป็นพระอภิธรรมปิฎก นี้เป็นทีฆนิกาย นี้เป็น มัชฌิมนิกาย นี้เป็นสังยุตตนิกาย นี้เป็นอังคุตตรนิกาย นี้เป็นขุททกนิกาย นี้เป็นวังคสัตถุศาสน์ นี้รวม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

ในเวลาสังคายนาเสร็จ มหาปฐพีเป็นประดุจเกิดความปราโมทย์ให้สาธุการว่า พระพุทธศาสนานี้ ท่านพระมหากัสสปเถระ กระทำให้สามารถยืนยงอยู่สิ้นกาลประมาณ ๕,๐๐๐ ปีแล้วได้สั่นสะเทือนสะท้านหวั่นไหวจนถึงน้ำรองแผ่นดิน ได้ปรากฏเหตุการณ์อัศจรรย์หลายประการ นี้เป็นการสังคายนาครั้งที่ ๑ เรียกว่า ปัญจสตา? เพราะพระเถระ ๕๐๐ รูปกระทำ และเรียกว่า เถริกา? เพราะพระ เถระทั้งหลายกระทำ

พระธรรมวินัยที่ได้รับการสังคายนานี้ได้ทรงจำสืบต่อกันมาจนถึงการสังคายนา ครั้งที่ ๒

ทุติยสังคีติ การสังคายนาครั้งที่ ๒ เมื่อพระผู้มีพระภาคดับขันธปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี พวกภิกษุวัชชีบุตร ชาวกรุงเวสาลี ได้เผยแพร่วัตถุ ๑๐ ประการ คือ

๑. สิงคิโลณกัปปะ เก็บเกลือไว้ในเขนง (เขาสัตว์) แล้วฉันกับอาหารที่รสไม่เค็มได้

๒. ทวังคุลกัปปะ ฉันอาหารเมื่อเงาเลยเวลาเที่ยงไป ๒ องคุลีได้

๓. คามันตรกัปปะ เข้าบ้านฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนได้

๔. อาวาสกัปปะ ทำอุโบสถแยกกันในอาวาสที่มีสีมาเดียวกันได้

๕. อนุมติกัปปะ ทำสังฆกรรม ในเมื่อภิกษุทั้งหลายมาไม่พร้อม แล้วขออนุมัติภายหลังได้

๖. อาจิณณกัปปะ ประพฤติตามแบบที่พระอุปัชฌาย์อาจารย์เคยประพฤติมาได้

๗. อมถิตกัปปะ ฉันนมสดที่แปรไปแล้วแต่ยังไม่เป็นนมเปรี้ยวได้

๘. ชโลคิ ปาตุ ดื่มสุราอย่างอ่อน ๆ ได้

๙. อทสกนิสีทนะ ใช้ผ้ารองนั่งไม่มีชายได้

๑๐. ชาตรูปรชตะ รับทองรับเงินได้

ในวันอุโบสถ พวกภิกษุวัชชีบุตรได้ตั้งถาดทองสำริดใส่น้ำเต็มไว้ท่ามกลางภิกษุ สงฆ์แล้วแนะนำให้อุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงเวสาลีผู้ที่ผ่านไปมาถวายเงินแก่สงฆ์

ท่านพระยสกากัณฑกบุตรได้ห้ามมิให้อุบาสกอุบาสิกาถวายเงินแก่สงฆ์ แต่พวกอุบาสกอุบาสิกาก็ยังถวายเงินแก่สงฆ์

พวกภิกษุวัชชีบุตรได้นำเงินมาแบ่งกันรูปละเท่า ๆ กัน ได้แบ่งให้ท่านพระยสกา- กัณฑกบุตร ท่านปฏิเสธด้วยกล่าวว่า ผมไม่มีส่วนแบ่งเงิน ผมไม่ยินดีเงิน?

พวกภิกษุวัชชีบุตรได้ลงโทษท่านพระยสกากัณฑกบุตร กล่าวหาว่าด่าบริภาษ อุบาสกอุบาสิกา โดยให้ไปขอขมาอุบาสกอุบาสิกา ท่านพระยสกากัณฑกบุตรได้ขอ ภิกษุอนุทูตไปด้วย แล้วได้ชี้แจงให้อุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงเวสาลีได้เข้าใจ พวกภิกษุ วัชชีบุตรทราบเรื่องเข้าจึงได้ลงอุกเขปนียกรรมท่านพระยสกากัณฑกบุตร แต่ท่านพระยสกากัณฑกบุตรเหาะไปกรุงโกสัมพีเสีย ต่อมาท่านได้ส่งทูตไปหาภิกษุชาวเมือง ปาเฐยยะและภิกษุชาวเมืองอวันตีทักขิณาบถ ขอให้มาช่วยวินิจฉัยอธิกรณ์ แล้วท่านเองได้เข้าไปชักชวนท่านพระสัมภูตสาณวาสี ที่อโหคังคบรรพต

พระภิกษุชาวเมืองปาเฐยยะประมาณ ๖๐ รูป ภิกษุชาวอวันตีทักขิณาบถประมาณ ๘๐ รูป ได้มาประชุมปรึกษากันที่อโหคังคบรรพต

ท่านพระเรวตะได้ทราบการที่ภิกษุทั้งหลายปรึกษากันเพื่อวินิจฉัยอธิกรณ์แล้วคิดว่า ตัวท่านมิอาจจะดูดายได้ถ้าถูกขอร้อง แต่การยุ่งเกี่ยวกับอธิกรณ์นั้นดูวุ่นวาย ท่านจึงหลีกไปเมืองอื่นเสีย

ภิกษุทั้งหลายผู้มีฉันทะร่วมกันจะวินิจฉัยอธิกรณ์ได้ติดตามท่านพระเรวตะไปจนพบแล้วท่านพระยสกากัณฑกบุตรได้เข้าสอบถามเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ ว่าควร หรือไม่ควร ท่านพระเรวตะตอบว่า

ไม่ควรทั้งหมด แล้วท่านพระยสกากัณฑกบุตร ได้แจ้งให้ท่านพระเรวตะทราบว่าพวกภิกษุวัชชีบุตรแสดงวัตถุ ๑๐ ประการนี้ ในกรุง เวสาลี แล้วขอให้ท่านพระเรวตะช่วยกันวินิจฉัยอธิกรณ์ ท่านพระเรวตะก็รับคำ

ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ นี้ ภิกษุ ๗๐๐ รูปได้ร่วมประชุมกันทำที่วาลิการาม กรุงเวสาลี พระเรวตะเป็นผู้ปุจฉา พระสัพพกามีเป็นผู้วิสัชนา ได้กระทำ การสังคายนาชำระมลทินในพระพุทธศาสนา เช่นกับที่ท่านพระมหากัสสปะเคยทำมาแล้ว โดยพระเจ้ากาลาโศกราชทรงเป็นศาสนูปถัมภก สิ้นเวลา ๘ เดือนจึงเสร็จ

การสืบทอดพระพุทธศาสนาในรูปนิกายต่าง ๆ

เมื่อพระสาวกทั้งหลายได้กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๒ เสร็จแล้ว ช่วงระยะเวลาก่อนจะถึงการสังคายนาครั้งที่ ๓ ระหว่าง พ.ศ. ๑๐๐ ถึง พ.ศ. ๒๐๐ พระพุทธศาสนาเริ่มแตกแยกเป็นฝักฝ่าย จนลุกลามกลายเป็นมหาเภท คือ การแตกแยกครั้งยิ่งใหญ่ สาเหตุมาจากพวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีพากันประพฤติสมาทานวัตถุ ๑๐ ประการ จนถูกท่านพระยสกากัณฑกบุตรกับพวกขับออกจากคณะสงฆ์ แล้วพระมหาเถระทั้งหลายได้มีมติให้กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๒ นั้น

พวกภิกษุวัชชีบุตรเมื่อถูกขับออกจากคณะสงฆ์เดิม ก็ได้ไปรวมตัวกันที่กรุงโกสัมพี รวบรวมพรรคพวกได้ประมาณ ๑ หมื่นรูป ได้กระทำการสังคายนาแข่งกับฝ่ายพระมหาเถระทั้งหลาย

การสังคายนาของภิกษุวัชชีบุตรนั้น มีพระภิกษุเข้าร่วมมากที่สุดเป็นประวัติการณ์ จึงเรียกว่า มหาสังคีติ? หรือ มหาสังฆิกสังคายนา? แล้วเรียกคณะสงฆ์ของตนว่า มหาสังฆิกะ? หรือ มหาสังคีติกะ? นับแต่นั้นมา พระพุทธศาสนาก็เริ่มแตกแยกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. นิกายเถรวาท นิกายเดิมในพระพุทธศาสนา ยึดหลักธรรมคำสอนเดิม โดยไม่มีการประยุกต์ เปลี่ยนแปลง เพิ่มเติม หรือตัดทอนแต่ประการใด หมายถึง กลุ่มพระเถระที่กระทำสังคายนาครั้งที่ ๒ มีพระยสกากัณฑกบุตรเถระเป็นต้น

๒. นิกายมหาสังฆิกวาท นิกายที่แยกออกจากนิกายเดิม คือพวกภิกษุวัชชีบุตรมีการประยุกต์ เปลี่ยนแปลง เพิ่มเติมและตัดทอนพระพุทธพจน์ ตามความเห็นชอบของพวกตน

นี้เป็นจุดเริ่มต้นของการแตกแยกนิกายในพระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. ๑๐๐ อันเป็นปีที่กระทำทุติยสังคายนา หลังจากนั้น นิกายมหาสังฆิกะ ของ พวกภิกษุวัชชีบุตร ก็แตกแยกอีก ๒ นิกาย คือ

๑. นิกายโคกุลิกะ

๒. นิกายเอกัพโพหาริกะ

ต่อมาในนิกายโคกุลิกะ เกิดแตกแยกออกไปอีก ๒ นิกาย คือ

๑. นิกายปัณณัตติวาท หรือ นิกายปัญญัตติวาท

๒. นิกายพาหุลิกะ หรือ นิกายพหุสสุติกะ

ต่อมาในนิกายพาหุลิกะ แตกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายเจติยวาท รวมทั้งหมด ๖ นิกาย

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๐๐ นิกายเถรวาทได้แตกแยกอีกเป็นครั้งที่ ๒ ทำให้เกิดนิกายใหม่ขึ้น ๒ นิกาย คือ

๑. นิกายมหิสาสกะ

๒. นิกายวัชชีปุตตกะ

ต่อมาในนิกายมหิสาสกะ แตกแยกออกไปอีก ๒ นิกาย คือ

๑. นิกายสัพพัตถิกวาท

๒. นิกายธัมมคุตติยะ

ต่อมาในนิกายสัพพัตถิกะแตกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายกัสสปิยะ และในนิกายกัสสปิยะได้แตกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายสังกันติกะ ต่อมา ในนิกายสังกันติกะได้แตกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายสุตตวาท

ฝ่ายนิกายวัชชีปุตตกะ ได้แตกแยกออกไปอีก ๔ นิกาย คือ

๑. นิกายธัมมมุตตริยะ

๒. นิกายภัทรยานิกะ

๓. นิกายฉันนาคระ หรือฉันนาคาริกะ

๔. นิกายสัมมิติยะ

ผังแสดงการแตกแยกนิกายต่าง ๆ

ในปีแรกแห่งพุทธศักราช มีนิกายเถรวาทขึ้น ในสมัยปฐมสังคายนา เมื่อผ่าน ไป ๑๐๐ ปี

(๑) เถรวาท แตกแยกในสมัยทุติยสังคายนา

(๒) มหาสังฆิกะ

(๓) โคกุลิกะ (๔) เอกัพโพหาริกะ

(๕) ปัณณัตติวาท (๖) พาหุลิกะ(พหุสสุติกะ)

(๗) เจติยวาท

เมื่อพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานได้ ๒๐๐ ปี เถรวาทได้แตกแยกเป็นครั้งที่ ๒ อีกเป็น ๒ นิกาย

(๘) มหิสาสกะ (๙) วัชชีปุตตกะ

(๑๐) ธัมมมุตตริยะ (๑๑) ภัทรยานิกะ (๑๒) ฉันนาคาระ (๑๓) สัมมิติยะ

(๑๔) สัพพัตถิกวาท (๑๕) ธัมมคุตติยะ

(๑๖) กัสสปิยะ

(๑๗) สังกันติกะ

(๑๘) สุตตวาท

คำสอนของแต่ละนิกาย มีการถามตอบอยู่ในคัมภีร์กถาวัตถุ พระอภิธรรมปิฎก เล่ม ๓๗

ต่อมา ท่านพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระก็ได้ชักชวนพระเถระทั้งหลาย กระทำ สังคายนาครั้งที่ ๓

ตติยสังคีติ การสังคายนาครั้งที่ ๓ นอกจากพระพุทธศาสนาจะแตกกันเป็น ๑๘ นิกาย ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาท่านแสดงเรื่องตติยสังคายนาโดยเล่าประวัติ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระประวัติพระเจ้าอโศกมหาราช ที่เลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนา ได้ถวายความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามากมาย ลาภสักการะเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนามากมาย จนพวกเดียรถีย์เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อแสวงหาลาภสักการะ ต่างพากันสั่งสอนลัทธิของตนว่าเป็นธรรม เป็นวินัย

เดียรถีย์บางพวกก็โกนหัวนุ่งห่มผ้ากาสายะปลอมบวช เที่ยวไปตามวิหาร เข้า ร่วมทำอุโบสถเข้าร่วมทำสังฆกรรม ภิกษุทั้งหลายจึงไม่ทำอุโบสถกับพวกปลอมบวช เหล่านั้น

ในครั้งนั้น ภิกษุสงฆ์ไม่ได้ทำอุโบสถ ไม่ได้ทำปวารณากันถึง ๗ ปี พระเจ้า อโศกมหาราชทรงทราบจึงรับสั่งให้อมาตย์คนหนึ่งไประงับอธิกรณ์ สั่งให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถกัน

อมาตย์มิได้สอบถามวิธีระงับจากพระเจ้าอโศกมหาราช แต่ไปสอบถามพวก อมาตย์อื่น ๆ ว่าพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้ระงับอธิกรณ์แล้วอธิกรณ์จะระงับอย่างไร

พวกอมาตย์เหล่านั้นก็ว่า เวลาไปปราบชนบทปลายแดนก็ต้องฆ่าโจร ถ้าภิกษุ เหล่าใดไม่ทำอุโบสถ พระเจ้าอยู่หัวคงจักประสงค์ให้ประหารชีวิตภิกษุเหล่านั้น

อมาตย์นั้นจึงไปยังวิหารแล้วนิมนต์ภิกษุให้ประชุมกันแล้วเรียนว่า พระเจ้าอยู่หัว รับสั่งให้ทำอุโบสถ? ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า จะไม่ยอมทำอุโบสถร่วมกับพวกเดียรถีย์? อมาตย์จึงเอาดาบตัดศีรษะพระภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่พระเถระลงมา พอดีถึงลำดับพระติสสะผู้เป็นพระภาดาร่วมพระมารดาของพระเจ้าอโศก อมาตย์ไม่อาจจะฟันดาบลง จึงไปกราบทูลให้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทราบว่า ตนได้ตัดศีรษะภิกษุทั้งหลายที่ไม่ ยอมทำอุโบสถไปจำนวนเท่านี้ พอดีถึงลำดับพระติสสะไม่ทราบจะทำอย่างไร

พอพระเจ้าอโศกมหาราชได้สดับเข้าก็มีรับสั่งว่า ที่เราส่งไประงับอธิกรณ์นั้นมิได้ให้ไปฆ่าภิกษุทั้งหลาย? พระเจ้าอโศกมหาราชเกิดความเร่าร้อนในพระวรกายจึง เสด็จเที่ยวสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์มีบาปด้วยหรือไม่

ภายหลังท่านพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้ถวายพระธรรมเทศนาให้เป็นที่เข้า พระทัย และชี้แจงจนเข้าพระทัยแล้วพักอยู่ในพระราชอุทยานเป็นเวลา ๗ วัน ได้ให้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธองค์จนทรงมีความรู้

ต่อมาพระเจ้าอโศกมหาราชมีรับสั่งให้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ประชุมกันในอโศการาม ให้กั้นม่านเป็นห้อง ๆ ให้พวกภิกษุที่สอนลัทธิอย่างเดียวกันอยู่รวมกัน แล้วรับสั่งให้ นิมนต์มาทีละรูป ตรัสถามว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า สอนว่าอย่างไร? ตรัสสอบถามทุกรูปทั้งพวกที่เข้ามาบวชอย่างถูกต้องตาม

พระธรรมวินัย ทั้งพวกที่ปลอมบวช พวก ที่ปลอมบวชแล้วสอนสัสสตทิฏฐิ ก็ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนสัสสตทิฏฐิ?

พวกที่สอนเอกัจจสัสสตทิฏฐิ ก็ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนเอกัจจ สัสสตทิฏฐิ? ฯลฯ

พวกที่สอนอันตานันติกทิฏฐิ ก็ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนอันตานัน ติกทิฏฐิ?

พวกที่สอนอมราวิกเขปิกทิฏฐิ ก็ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนอมรา วิกเขปิกทิฏฐิ?

พวกที่สอนอธิจจสมุปปันนิกทิฏฐิ ก็ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนอธิจจสมุปปันนิกทิฏฐิ?

พวกที่สอนสัญญีทิฏฐิ ก็ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนสัญญีทิฏฐิ?

พวกที่สอนอสัญญีทิฏฐิ ก็ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนอสัญญีทิฏฐิ?

พวกที่สอนเนวสัญญีทิฏฐิ ก็ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนเนวสัญญีทิฏฐิ?

พวกที่สอนอุจเฉททิฏฐิ ก็ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนอุจเฉททิฏฐิ?

พวกที่สอนทิฏฐธรรมนิพพานทิฏฐิ ก็ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนทิฏฐธรรมนิพพานทิฏฐิ?

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงทราบว่า ท่านเหล่านี้ ไม่ใช่ภิกษุ แต่เป็นพวก

เดียรถีย์? เพราะพระองค์ได้ทรงศึกษาหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาก่อน จึงทรงพระราชทานผ้าขาวให้พวกเดียรถีย์เหล่านั้นแล้วให้สึก พวกเดียรถีย์ ที่ปลอมบวช สึกในครั้งนั้นมีจำนวน ๖๐,๐๐๐ คน

จากนั้น มีรับสั่งให้นิมนต์ภิกษุอื่น ๆ มาตรัสถามว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า สอนว่าอย่างไร?

ภิกษุเหล่านั้นต่างถวายพระพรว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นวิภัชชวาที? พระเจ้าอโศกมหาราช ตรัสถามท่านพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระว่า พระคุณเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นวิภัชชวาทีหรือ? พระเถระถวายพระพรว่า ใช่ มหาบพิตร?

ขณะนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชรับสั่งว่า พระศาสนาบริสุทธิ์แล้ว ขอพระภิกษุสงฆ์จงทำอุโบสถเถิด? จึงได้ถวายการอารักขา แล้วเสด็จกลับพระนคร

พระสงฆ์พร้อมเพรียงกันทำอุโบสถจำนวนถึง ๖ ล้านรูป ท่านพระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ ได้รจนากถาวัตถุปกรณ์ข่มปรัปปวาทแล้วคัดเลือกภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก แตกฉานในปฏิสัมภิทา สำเร็จวิชชา ๓ จำนวน ๑,๐๐๐ รูป ทำการสังคายนา พระธรรมวินัย เช่นที่ท่านพระมหากัสสปเถระ และท่านพระยสกากัณฑกบุตรได้กระทำมาแล้ว ได้ชำระมลทินในพระศาสนาจนหมดสิ้น เป็นเวลา ๙ เดือน พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นศาสนูปถัมภก

เมื่อกระทำตติยสังคีติเสร็จแล้วพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ผู้เป็นอรหันตขีณาสพ ได้พิจารณาเห็นว่า พระพุทธศาสนาจักไม่ตั้งมั่นในชมพูทวีป แต่จักไปตั้งมั่นในนานา ประเทศ? จึงได้ขอความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชให้จัดส่งสมณทูตไปประกาศ พระศาสนา ๙ สายด้วยกัน คือ

สายที่ ๑ พระมัชฌันติกเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ แคว้นกัสมีระและแคว้นคันธาระ ปัจจุบันได้แก่ดินแดนแถบตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย เลยเข้าไปถึงบางส่วนของประเทศอัฟกานิสถาน

สายที่ ๒ พระมหาเทวเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ แคว้นมหิสมณฑล (แคว้นไมซอร์ หรือมานธาตา ในประเทศอินเดียปัจจุบัน) และ ดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโคธาวารี ทางภาคใต้ของประเทศอินเดีย

สายที่ ๓ พระรักขิตเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ วนวาสีประเทศ ได้แก่ แคว้นกนราเหนือ ภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย

สายที่ ๔ พระธรรมรักขิตเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ อปรันตปชนบท เข้าใจกันว่าได้แก่ดินแดนแถบชายทะเลเหนือเมืองบอมเบย์ในประเทศ อินเดีย

สายที่ ๕ พระมหาธรรมรักขิตเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ แคว้นมหาราษฎร์ ได้แก่ ดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองบอมเบย์ในประเทศอินเดีย

สายที่ ๖ พระมหารักขิตเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ โยนกประเทศ ได้แก่ แคว้นของฝรั่งชาติกรีกในทวีปเอเชียกลางเหนือประเทศอิหร่าน ขึ้นไปจนถึงเตอรกีสถาน

สายที่ ๗ พระมัชฌิมเถระพร้อมคณะ คือ พระกัสสปโคตตเถระ พระอฆก-เทวเถระ พระทุนทภิสสรเถระ และพระสหัสสเทวเถระ ไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ ดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย

สายที่ ๘ พระโสณเถระกับพระอุตตรเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ ได้แก่ดินแดนแถบประเทศพม่า ไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย แต่หลักฐานที่ค้นพบดูจะเป็นแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในประเทศไทยในปัจจุบัน (ดูหนังสือศิลปากร, เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม เนื่องในโอกาสเปิดศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย, หน้า ๒๔-๒๕, แหล่งเตาเผาบ้าน บางปูน, หน้า ๘,๔๒, ธนิต อยู่โพธิ์, สุวรรณภูมิ, หน้า ๕๔,๕๖-๕๘, Mr.Wang Wei-Min, ชื่อสถานที่ ในเอกสารจีนโบราณที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย, หน้า ๘๕-๘๖)

สายที่ ๙ พระมหินทเถระ โอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช พร้อมด้วยคณะคือพระอิฏฐิยเถระ พระอุตติยเถระ พระสัมพลเถระ และพระภัททสารเถระ ไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ ลังกาทวีป คือประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน

สมณทูตสายที่นับว่ามีผลงานอันทรงคุณประโยชน์มหาศาลถึงปัจจุบัน คือ สาย พระมหินทเถระโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ท่านถูกส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาที่ลังกาทวีป คือประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน ที่ลังกาทวีปได้มีการสังคายนา ๔ ครั้ง นับต่อจากอินเดีย เป็นครั้งที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ และครั้งที่ ๗ (กล่าวตาม คัมภีร์สัทธัมมสังคหะและสังคีติยวงศ์) แต่ยอมรับกันเพียงครั้งที่ ๔ และครั้งที่ ๕

จตุตถสังคีติ สังคายนาครั้งที่ ๔ กระทำเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘ พระเจ้าเทวานัมปิย ติสสะทรงเป็นศาสนูปถัมภก

ปัญจมสังคีติ สังคายนาครั้งที่ ๕ กระทำเมื่อ พ.ศ. ๔๓๓ พระเจ้าวัฏฏ-คามินีอภัย ทรงเป็นศาสนูปถัมภก

ในการสังคายนาครั้งที่ ๕ นี้ พระสาวกทั้งหลายคำนึงว่า ในอนาคตผู้ที่จะทรงจำคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยใจ บอก สั่งสอนกันด้วยปาก จะหา ได้ยาก จึงได้จารึกพระไตรปิฎกเป็นตัวอักษรลงบนใบลาน

เหตุที่จะหาผู้ทรงจำพระไตรปิฎกได้ยากนั้นก็เพราะพระสาวกทั้งหลายปัญญาจะเสื่อมลงประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเพราะความไม่สงบจากภัยสงคราม

ก่อนจะจารึกพระไตรปิฎก และอรรถกถาเป็นตัวอักษรลงบนใบลาน พระอาจารย์ ฝ่ายอังคุตตรภาณกาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาอังคุตตรนิกายว่า

เมื่อครั้งที่ศรีลังกาถูกจัณฑาลติสสะหรือติสสพราหมณ์ยึดครอง ได้เกิดภัย พิบัติอย่างใหญ่หลวงแก่พระพุทธศาสนา พระสาวกทั้งหลายต่างพากันหลบหนีเอาชีวิตรอดจากภยันตรายจากผู้ไม่นับถือพระพุทธศาสนา ไปอยู่ตามป่าเขาทางมลัยชนบทตอนใต้ ต้องฉันเผือกมันและใบไม้ประทังชีวิต เมื่อร่างกายยังเป็นไปได้ ก็พา กันนั่งสาธยายท่องพระไตรปิฎก เมื่อร่างกายเป็นไปไม่ไหว ก็ช่วยกันพูนทราย เป็นกอง นอนหันศีรษะเข้าหากัน ทบทวนพระไตรปิฎกกัน พระสาวกเหล่านั้นต้องลำบาก ทรงจำสืบต่อพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาโดยทำนองนี้ เป็นเวลาถึง ๑๒ ปี (องฺ.เอกก.อ. ๑/๑๓๐/๘๓)

พระเถระทั้งหลายคำนึงถึงเหตุการณ์อย่างนี้แล้ว จึงได้มีฉันทะเป็นอันเดียวกัน ให้ใช้วิธีสืบต่อพระไตรปิฎกด้วยการจารึกเป็นอักษรลงบนใบลาน

ในการจารึกพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นตัวอักษรลงบนใบลานนั้น ได้จารึก พระไตรปิฎกเป็นอักษรภาษามคธ ได้จารึกอรรถกถาเป็นอักษรภาษาสิงหล พระไตรปิฎกและอรรถกถาที่จารึกเป็นอักษรลงในใบลานในครั้งนั้นได้แพร่หลายไปยังนานาประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา และได้แพร่กลับเข้าสู่ดินแดนถิ่นกำเนิดพระพุทธศาสนาคืออินเดีย

ฉัฏฐสังคีติ สังคายนาครั้งที่ ๖ ราว พ.ศ. ๙๐๐ ที่ประเทศอินเดียมีแต่พระไตรปิฎก ไม่มีอรรถกถา พระพุทธโฆสเถระจึงเดินทางไปที่เกาะสิงหล ทำการแปลอรรถกถาภาษาสิงหลกลับเป็นภาษามคธ นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๖

สัตตมสังคีติ สังคายนาครั้งที่ ๗ ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าปรักกมพาหุ ครองราชสมบัติในเกาะสิงหล ได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนารุ่งเรืองมาก ได้นิมนต์พระสงฆ์ผู้ทรงความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่งคัมภีร์อธิบายข้อความที่เข้าใจยากในอรรถกถา ที่เรียกว่า ฎีกา นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๗

ไทยนับการสังคายนาต่อจากศรีลังกา จึงนับการสังคายนาที่วัดสวนดอก เชียงใหม่ เป็นครั้งที่ ๘ นับการสังคายนาในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นครั้งที่ ๙

พระไตรปิฎก – อรรถกถาที่พระสาวกทั้งหลายนำสืบต่อกันมา เมื่อพิจารณาดู ความเป็นมาและหลักฐานที่ปรากฏ พระไตรปิฎกเสร็จสมบูรณ์แล้วแต่สังคายนาครั้งที่ ๓ เมื่อมาสู่ลังกาทวีปก็มิได้มีการเพิ่มเติม เพราะถ้ามีการเพิ่มเติม ก็จะต้องเพิ่ม การสังคายนาครั้งที่ ๓ เข้าในคัมภีร์จูฬวรรคต่อจากสังคายนาครั้งที่ ๒

อรรถกถาที่มาอยู่ในรูปภาษาสิงหลเมื่อพระพุทธโฆสเถระแปลกลับเป็นภาษามคธ เฉพาะคัมภีร์สมันตปาสาทิกาก็แสดงเรื่องการสังคายนาเฉพาะครั้งที่ ๑-๓

ความจริงอรรถกถาภาษาสิงหลที่เกาะลังกานั้น เป็นอรรถกถาที่พระมหินทเถระ นำมาจากชมพูทวีป เมื่อครั้งสังคายนาครั้งที่ ๓ และอรรถกถานั้นก็มีมาแต่สมัยพุทธกาลแล้ว ดังที่พระธรรมปาลเถระแห่งอินเดียภาคใต้ ผู้มีชีวิตอยู่ในราว พ.ศ. ๑๖๐๐ กล่าวไว้ว่า

อรรถกถาที่พระสังคีติกาจารย์ร้อยกรองไว้ เมื่อคราวปฐมสังคายนา เป็น อรรถกถาที่มีมาแต่สมัยที่พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่ (อภิ.อนุฏีกา ๑/๑๓)

อรรถกถาที่พระมหินทเถระนำมายังเกาะสิงหลแล้วภายหลังพระเถระชาวสิงหล แปลเป็นภาษาสิงหลนั้น ก็เพื่อหลีกเลี่ยงการกลืน(ปะปน) จากลัทธินิกายอื่น (ที.สี.อ. ๑/๑, สารตฺถ.ฏีกา ๑/๒๔)

ประวัติการสังคายนาที่คัมภีร์จูฬวรรคบันทึกไว้ ๒ ครั้ง ซึ่งนำมาเรียบเรียงเพิ่มเติมในที่นี้เพื่อให้ทราบความเป็นมาแห่งพระธรรมวินัย

ข้อสรุปพระวินัยปิฎก จูฬวรรค ภาค ๒

พระวินัยปิฎก จูฬวรรค ภาค ๒ เล่มที่ ๗ นี้ มีเนื้อหาประกอบด้วย

๕.	ขุททกวัตถุขันธกะ	๑ หัวข้อ
๖.	เสนาสนขันธกะ	๒๖ หัวข้อ
๗.	สังฆเภทขันธกะ	๑๑ หัวข้อ
๘.	วัตตขันธกะ	๑๔ หัวข้อ
๙.	ปาติโมกขัฏฐปนขันธกะ	๑๐ หัวข้อ
๑๐.	ภิกขุนีขันธกะ	๓ หัวข้อ
๑๑.	ปัญจสติกขันธกะ	๓ หัวข้อ
๑๒.	สัตตสติกขันธกะ	ตั้งหัวข้อเป็นภาณวาร

เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ ที่เรียกโดยรวมว่า อภิสมาจาริกสิกขา? เรื่องที่อยู่อาศัย เรื่องข้อวัตรปฏิบัติ และยังมี เรื่องสำคัญ เช่น เรื่องสังฆเภท เรื่องเกี่ยวกับพระปาติโมกข์ เรื่องการที่มาตุคามเข้ามาบวชเป็นภิกษุณี เรื่องการสังคายนาพระธรรมวินัย

ส่วนที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัตินั้น เป็นเครื่องรักษามารยาทของภิกษุสงฆ์ที่มาจากต่างตระกูลต่างชนชั้นให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย มีกิริยาอาการน่าเลื่อมใส เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะแห่งเพื่อนพรหมจรรย์และอุบาสกอุบาสิกาผู้อุปถัมภ์บำรุง